

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

Кафедра права, національної безпеки та європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота магістра

на тему:

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
ТА ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Виконав студент 2 курсу,

групи ППГЗ-2-24

Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»

Освітньо-професійної програми

«Публічна політика та управління в
умовах гібридних загроз»

_____ Андрій ВІТЧЕНКО

Науковий керівник роботи:

доцент кафедри права, національної
безпеки та європейської інтеграції

_____ Ліна ІГНАТЕНКО

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	12
1.1 Наукові підходи до розуміння транскордонного співробітництва в європейському контексті.....	12
1.2 Інтеграційні процеси ЄС як основа формування транскордонного співробітництва.....	23
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ.....	39
2.1 Євроінтеграційні програми транскордонного співробітництва: досвід та результати.....	39
2.2 Транскордонне співробітництво як інструмент постконфліктного відновлення	48
РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ	60
3.1 Оцінка функціональності механізмів транскордонного співробітництва у прикордонних регіонах	60
3.2 Перспективні шляхи вдосконалення транскордонного співробітництва в євроінтеграційному процесі.....	67
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Набуття Україною статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу в червні 2022 року на тлі повномасштабної російської агресії створило унікальні умови для трансформації транскордонного співробітництва з периферійного механізму міжрегіональної взаємодії у стратегічний інструмент одночасної реалізації трьох взаємопов'язаних завдань: постконфліктного відновлення прикордонних територій, європейської інтеграції та підготовки регіональних інституцій до повноцінного членства в ЄС. Програми Interreg NEXT із бюджетом 205 мільйонів євро на період 2021-2027 років та Ukraine Facility з фінансуванням 50 мільярдів євро відкривають безпрецедентні можливості для модернізації західних регіонів, проте практична реалізація виявляє системні обмеження: рівень освоєння коштів українськими партнерами становить лише 78 відсотків порівняно з 94-97 відсотками у країнах Центрально-Східної Європи, що пройшли десятирічний підготовчий період через програми PHARE CBC у 1994-2004 роках.

Російська агресія спричинила не лише гуманітарну катастрофу з понад 1,5 мільйонами біженців у сусідній Польщі, а й екологічну кризу з загальною шкодою понад 100 мільярдів доларів США, 965 тисячами гектарів знищених лісів та зростанням викидів парникових газів на 30 відсотків. Ці виклики актуалізують питання використання транскордонного співробітництва як каталізатора не простого відновлення інфраструктури, а системної зеленої трансформації прикордонних регіонів відповідно до стандартів Європейського зеленого курсу. Водночас інституційна архітектура українського транскордонного співробітництва характеризується фрагментацією: функціонують сім єврорегіонів без правосуб'єктності, одна Європейська територіальна група співробітництва «Тиса» за угорським законодавством через відсутність національної правової рамки, численні програми Interreg з бюрократичними циклами реалізації у 28 місяців, що створює потребу

комплексної оптимізації механізмів для підвищення їхньої ефективності в умовах прискореної євроінтеграції.

Актуальність дослідження визначається необхідністю подолання трьох груп системних обмежень. По-перше, кадровий дефіцит з балом впливу 9,2 за десятибальною шкалою оцінки бар'єрів: критична нестача фахівців, що поєднують розуміння європейських процедур із локальними знаннями, обмежує спроможність муніципалітетів ефективно конкурувати за грантове фінансування. По-друге, інституційна неузгодженість на рівні 8,7 бала через дублювання функцій між Міністерством розвитку громад, Міністерством закордонних справ та обласними державними адміністраціями створює координаційні розриви, що знижують результативність проєктів. По-третє, фінансові обмеження з балом 8,1: вимога п'ятнадцятивідсоткового співфінансування виключає більшість малих прикордонних громад через скорочення місцевих бюджетів унаслідок війни, створюючи парадоксальну ситуацію, коли найбільш потребуючі території не можуть отримати доступ до програм відновлення.

Відсутність комплексних наукових досліджень, що інтегрують теоретичне осмислення, інституційний аналіз, емпіричну верифікацію та практичні рекомендації для української моделі транскордонного співробітництва в унікальному контексті одночасної війни та євроінтеграції, визначає актуальність цього дослідження.

Стан наукової розробки проблеми. Теоретичні та практичні аспекти транскордонного співробітництва досліджуються українськими та міжнародними науковцями з різних дисциплінарних перспектив. В Україні проблематику розробляють: Н.А. Мікула та В. Засадко (трансформація транскордонного співробітництва в умовах російської агресії), В.І. Головчанська (європейський досвід та перспективи імплементації), Г.В. Татаренко та О.В. Нікітіна (правове забезпечення парадипломатії та гібридні моделі багаторівневого управління), М.В. Реслер та Т.Т. Рейс (європейський досвід управління розвитком), А.М. Юрків (розвиток в умовах євроінтеграції з фокусом

на фінансові інструменти ЄФРР), К.В. Гегедош (економічна філософія транскордонного маркетингу та цифрової інтеграції), Х.М. Притула та Я.Я. Калат (розвиток єврорегіонального співробітництва), Є. Кіш (проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу), І. Студенніков та Ю. Гайда (інституційні механізми в умовах євроінтеграції), Д. Іванок (можливості транскордонного екологічного співробітництва для постконфліктного зеленого відновлення).

Міжнародний дослідницький доробок представлений аналітичними працями: Т. Chilla, E. Evrard та С. Schulz (інституційне картування багаторівневого управління), Ё. Brunet-Jailly (глобальний огляд транскордонного співробітництва та багатовимірна парадигма), М. Perkmann (політичне підприємство європейських прикордонних регіонів), J. Kaucic та С. Sohn (концепція «галактики» скалярних аранжувань), J. Fogarasi (систематичний огляд літератури за 2000-2024 роки), G. Khmeleva, M. Kurnikova та інші (детермінанти сталого співробітництва через PLS-SEM моделювання 127 угорських проєктів), A. Noferini, M. Berzi, F. Camonita та A. Durà (критичний аналіз єврорегіонів у багаторівневому управлінні), E. Medeiros (європейські територіальні групи як рушійна сила транснаціонального співробітництва). Значний внесок належить аналітичним матеріалам міжнародних організацій: звіти Європейської Комісії про політику згуртованості та програми Interreg, дослідження ОЕСР про транскордонне співробітництво в Центрально-Східній Європі, публікації Асоціації європейських прикордонних регіонів, документи програми INTERACT про гармонізацію оцінки європейської доданої вартості, аналітика баз даних Кеер.eu з інформацією про реалізацію понад 15 тисяч проєктів.

Попри значний науковий інтерес до окремих аспектів, бракує комплексних досліджень транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України в унікальному контексті одночасної реалізації післявоєнного відновлення та євроінтеграційних завдань, що поєднують критичне осмислення дев'яти теоретичних підходів від інституційно-територіального до цифрово-мережевого,

системний аналіз еволюції європейської інтеграційної політики від першого єврорегіону EUREGIO 1958 року до програм Interreg NEXT 2021-2027, емпіричну верифікацію ефективності чотирьох інституційних механізмів за адаптованою методологією Європейської Комісії та практичні рекомендації щодо трансформації української моделі з урахуванням досвіду постконфліктних регіонів Західних Балкан і Північної Ірландії. Це дослідження спрямоване на заповнення означеної лакуни через інтеграцію теоретичної глибини, емпіричної точності та практичної релевантності.

Метою роботи є комплексний аналіз теоретичних засад, еволюції європейської інтеграційної політики, емпіричного досвіду реалізації програм, потенціалу постконфліктного відновлення, функціональної ефективності механізмів і системних викликів транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України з розробкою науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації інституційної архітектури, операційних процедур та стратегічної інтеграції з національними пріоритетами євроінтеграції й відновлення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- узагальнити концептуальні основи транскордонного співробітництва через критичний аналіз теоретичних підходів і розкрити ключові проблеми сучасних досліджень щодо координації між рівнями управління, ефективності формальних інституцій та застосовності західноєвропейських схем у східноєвропейських контекстах;

- дослідити еволюцію інтеграційних процесів Європейського Союзу як основи формування транскордонного співробітництва від спонтанного єврорегіону EUREGIO 1958 року через створення ЄФРР 1975 року й запровадження програм Interreg 1990 року до інституціоналізації ЄТГС 2006 року, визначити три фундаментальні парадокси європейської моделі та проаналізувати вплив східних розширень 2004-2007 років на географію співробітництва;

- проаналізувати емпіричний досвід української участі у програмах

ENI CBC 2014-2020 та Interreg NEXT 2021-2027 через порівняння з траєкторіями Польщі, Словаччини та Угорщини, виявити структурні відмінності в рівнях освоєння коштів (78 відсотків проти 94-97 відсотків), тривалості підготовчих періодів (відсутність систематичної підготовки проти десятирічного PHARE CBC) і реальних вимогах співфінансування (25-30 відсотків проти номінальних 10 відсотків), систематизувати бар'єри української участі та сформулювати рекомендації щодо диференційованого підходу до співфінансування, створення Національного центру компетенцій та стратегічної консолідації ресурсів;

– дослідити потенціал транскордонного співробітництва як інструмента постконфліктного відновлення через аналіз екологічних наслідків російської агресії, визначити стратегічні напрями географічної переорієнтації з російського та білоруського векторів на поглиблення співпраці з Польщею, Румунією, Словаччиною й Угорщиною, проаналізувати функціонування ЄТГС «Тиса» у воєнний час, інтеграцію у програму EU4Green Recovery East з бюджетом 21,3 млн євро та необхідність уникнення технократизації через збереження фокусу на соціальному примиренні за досвідом програми PEACE у Північній Ірландії;

– оцінити функціональність чотирьох механізмів транскордонного співробітництва за адаптованою методологією Європейської Комісії через критерії, виявити відсутність універсального лідера та необхідність диференційованого застосування, ранжувати системні бар'єри за ступенем впливу;

– розробити комплексні рекомендації щодо оптимізації транскордонного співробітництва на основі трьох взаємопов'язаних компонентів (інституційна реконфігурація через створення Національного координаційного центру при Офісі Прем'єр-міністра, прийняття спеціального закону про ЄТГС на основі Регламенту ЄС 1302/2013 та розбудову кадрових хабів при обласних адміністраціях; операційна оптимізація через диференційоване співфінансування від 10 до 25 відсотків, цифровізацію процедур і створення швидких треків за балканською моделлю IPA III; стратегічна інтеграція через

синхронізацію з Ukraine Facility, створення гібридних моделей ЄТГС-євро регіони та включення додаткових українських проєктів до списку «Три моря») з конкретним часовим горизонтом реалізації у три етапи та вимірюваними індикаторами успіху.

Об'єктом дослідження є система транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України в контексті євроінтеграційних процесів та постконфліктного відновлення в умовах повномасштабної російської агресії (2014-2025 рр.).

Предметом дослідження є теоретичні засади, інституційні механізми та практики реалізації транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України у взаємодії з країнами – членами Європейського Союзу.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують теоретичну глибину, емпіричну точність та практичну релевантність результатів.

Теоретико-методологічний рівень: метод термінологічного аналізу для розмежування базових концептів транскордонного співробітництва; метод теоретичного узагальнення для систематизації дев'яти наукових підходів; системний підхід для дослідження як цілісної багаторівневої системи; метод порівняльного аналізу для виявлення переваг та обмежень теоретичних конструкцій (підрозділ 1.1). Історичний метод для дослідження еволюції європейської інтеграційної політики 1958-2027 років; структурно-функціональний аналіз для визначення ролей ключових інституцій; нормативно-правовий аналіз законодавчої бази (підрозділ 1.2).

Емпірико-аналітичний рівень: компаративний метод для порівняльного аналізу української участі у програмах з досвідом країн Центрально-Східної Європи; метод статистичного аналізу даних Кеер.eu про понад 770 проєктів; метод кейс-стаді для поглибленого аналізу конкретних програм (підрозділ 2.1). Метод контент-аналізу програмних документів та звітів міжнародних організацій; метод експертних оцінок для виявлення переваг інституційних форм; метод аналізу міжнародного досвіду постконфліктних

практик (підрозділ 2.2).

Оціночно-прогностичний рівень: метод багатокритеріальної оцінки чотирьох механізмів за шістьма критеріями; метод ранжування системних бар'єрів за десятибальною шкалою; метод синтезу для виявлення оптимальних застосувань (підрозділ 3.1). Метод стратегічного планування для розробки рекомендацій у три етапи; метод моделювання оптимальних механізмів підвищення ефективності; метод визначення вимірюваних індикаторів успіху (підрозділ 3.2).

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження мають практичне застосування в науково-дослідній, управлінській та освітній сферах із конкретними рекомендаціями для державних органів і міжнародних партнерів.

У науково-дослідній сфері матеріали роботи формують теоретико-методологічну базу для подальших досліджень транскордонного співробітництва в умовах одночасної реалізації постконфліктного відновлення та євроінтеграційних завдань. Узагальнений український досвід 2014-2025 років становить унікальний емпіричний матеріал для міжнародної наукової спільноти, оскільки практики трансформації транскордонних механізмів під час найбільшого збройного конфлікту в Європі після Другої світової війни, що супроводжується прискореним рухом до членства в Європейському Союзі, мають значення для дослідників регіонального розвитку, європейської інтеграції та постконфліктного відновлення.

У практичній діяльності державних органів результати дослідження надають Раді національної безпеки і оборони України аналітичну основу для включення транскордонного співробітництва у Стратегію національної безпеки як інструмента європейської інтеграції та постконфліктного відновлення. Міністерство розвитку громад та територій України може використати рекомендації для створення Національного координаційного центру транскордонного співробітництва при Офісі Прем'єр-міністра з мандатом горизонтальної координації між міністерствами та обласними державними

адміністраціями. Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування отримує концептуальну основу для розробки спеціального Закону України «Про європейські територіальні групи співробітництва» на базі Регламенту ЄС 1302/2013 з урахуванням словенської моделі ЄТГС Gorizia. Обласні державні адміністрації Львівської, Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Одеської областей можуть застосувати рекомендації щодо створення кадрових хабів компетентностей за методологією ПРООН для підготовки фахівців із транскордонного співробітництва. Міністерство цифрової трансформації України отримує практичні рекомендації щодо розширення системи «Дія. Бізнес» на транскордонне співробітництво через створення інтелектуальної системи підтримки рішень з інтеграцією в національні електронні реєстри.

У взаємодії з міжнародними партнерами результати дослідження надають Представництву України при Європейському Союзі аргументовану позицію для переговорів щодо участі у програмах Interreg після 2027 року з урахуванням специфіки постконфліктного контексту та необхідності створення швидких треків для термінових проєктів паралельно зі стандартними процедурами. Секретаріат ЄТГС «Тиса» може використати рекомендації щодо запровадження чітких процедур вирішення конфліктів між партнерами через механізми медіації та арбітражу для мінімізації політичних ризиків механізмів вето.

Представники України в Комітеті регіонів Європейського Союзу отримують аналітичну базу для просування української повістки щодо адаптації європейських програм транскордонного співробітництва до потреб країн-кандидатів у постконфліктних умовах.

У навчальному процесі матеріали дослідження можуть бути інтегровані закладами вищої освіти при викладанні дисциплін «Європейська інтеграція», «Міжнародні відносини», «Публічне управління та адміністрування», «Публічне управління на деокупованих територіях». Результати можуть бути використані в програмах підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців у

Національному агентстві України з питань державної служби, ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, інших закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інституту державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна і можуть бути використані в подальшому в науковій і навчальній діяльності кафедри.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1.1 Наукові підходи до розуміння транскордонного співробітництва в європейському контексті

Транскордонне співробітництво в сучасній Європі формувалося під впливом різних теоретичних традицій, еволюціонуючи від простих географічних концепцій до складних багаторівневих конструктів, що поєднують інституційні, економічні та соціальні виміри міжтериторіальної взаємодії. Наукова думка характеризується множинністю підходів, кожен із яких пропонує власне бачення механізмів, факторів і результатів взаємодії прикордонних регіонів, відображаючи як західноєвропейський досвід, так і специфіку нових членів ЄС. У цьому підрозділі розглядаються основні теоретичні напрями дослідження міжтериторіальної співпраці, аналізуються їх пояснювальні можливості та обмеження, визначається потенціал застосування в європейському контексті з особливим фокусом на країнах-кандидатах до ЄС.

Початковим етапом теоретизації стало формування інституційно-територіального підходу, представленого у праці Tobias Chilla, Estelle Evrard та Christian Schulz [5] «On the Territoriality of Cross-Border Cooperation: Institutional Mapping in a Multi-Level Context». Запропонована цими науковцями концепція інституційного картування базується на системному аналізі багаторівневого управління (territorial governance), виділяючи три ключові елементи: інституційні структури, політичні арени та топографію управління у транскордонному просторі. Перевагою цієї аналітичної рамки є операційна чіткість та можливість структурованого аналізу формальних інституцій, що робить її особливо корисною для первинного картування прикордонних

структур. Водночас критично оцінюючи цю концепцію, варто зазначити її статичний характер та нездатність пояснити динамічну взаємодію між різними рівнями управління, що обмежує застосовність для дослідження швидкозмінних процесів у сучасній Європі. Це вимагає переходу до більш динамічних теоретичних побудов, здатних урахувати процесуальні аспекти міжтериторіальної співпраці.

Подальший розвиток теорії багаторівневого управління представлений у роботі Г. Татаренко та О. Нікітіної [65] «До питання правового забезпечення парадипломатії в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення», що синтезує класичні підходи Hooghe-Marks із неоліберальним інституціоналізмом Keohane. Науковці пропонують гібридну конструкцію парадипломатії, виділяючи три взаємопов'язані типи транскордонної взаємодії: Type I (регіональна автономія), Type II (функціональна спеціалізація) та Type III (змішаний), критикуючи водночас фрагментарність українського законодавства. Емпірична цінність запропонованої рамки полягає у виявленні парадоксу децентралізації: автономізація регіонів, посилюючи їх суб'єктність у міжнародній арені, водночас створює ризики фрагментації без належних координаційних механізмів, що яскраво демонструється досвідом функціонування євро регіону «Карпати». Це підкреслює необхідність балансу між регіональною автономією та централізованою координацією, особливо актуального для країн із перехідною економікою.

Відповіддю на обмеженість суто структурних концепцій стала багатовимірною парадигма Édouard Brunet-Jailly [4], викладена у статті «Cross-border cooperation: a global overview». Інноваційність полягає в інтеграції чотирьох взаємопов'язаних вимірів: територіального (географічна близькість), інституційного (формальні структури), мережевого (неформальні зв'язки) й політичного (ідентичності та цінності), аргументуючи, що ефективність співробітництва залежить від синергії між цими вимірами, а не від домінування окремого фактора. Перевагою є комплексність та здатність урахувати багатфакторність прикордонних процесів, що особливо важливо для аналізу

складних європейських контекстів. Проте концепція потребує подальшої операціоналізації через розробку конкретних індикаторів для вимірювання інтенсивності взаємодії та ефектів синергії, оскільки відсутність чітких критеріїв для визначення оптимального балансу обмежує практичну застосовність у плануванні міжтериторіальних ініціатив.

Емпіричну перспективу багатовимірності надає праця В. Головчанської [43] «Європейський досвід транскордонного співробітництва: перспективи імплементації в Україні», що аналізує історичну еволюцію від створення першого євро регіону EUREGIO (1958) до сучасних програм Interreg. Розроблена концепція гібридності, синтезуючи структурні інструменти Мадридської конвенції (1980) з процесуальними схемами залучення стейкхолдерів, розкриває механізми синергії між різними рівнями управління у прикордонному просторі.

Особлива цінність роботи полягає у виявленні інституційних розривів між старими та новими членами ЄС, що загострюються в умовах гібридних загроз і воєнних конфліктів, указуючи на необхідність адаптації західноєвропейського досвіду до специфіки пострадянського простору. Водночас залишається відкритим питання балансу між інституційною формалізацією (необхідною для легітимності) та гнучкістю адаптації до локальних контекстів (важливою для ефективності), що визначає напрями подальших наукових пошуків.

Альтернативний напрям теоретизації представлений концепцією політичного підприємництва в багаторівневому управлінні, розробленою Markus Perkmann [32] у статті «Policy Entrepreneurship and Multilevel Governance: A Comparative Study of European Cross-Border Regions». Праця, базуючись на порівняльному аналізі трьох євро регіонів (Meuse-Rhine, Regio TriRhena та Lake Constance), досліджує здатність прикордонних організацій залучати політичні завдання та ресурси в умовах багаторівневого управління ЄС, виявляючи значну варіативність у спроможності ініціатив утвердитися як автономні організації залежно від адміністративного й інституційного середовища держав-членів. Перевагою є емпірична обґрунтованість через детальний кейс-аналіз, що

дозволяє виявити конкретні механізми успішності міжтериторіальних ініціатив. Однак концепція зберігає державоцентричну логіку, недооцінюючи автономний потенціал субнаціональних акторів та обмежуючись аналізом західноєвропейського досвіду без належної уваги до специфіки нових членів ЄС.

Розвиток ідеї політичного підприємництва в напрямі фінансових інструментів представлений у статті А. Юрків [68] «Розвиток транскордонного співробітництва в умовах євроінтеграції України», що розглядає регіони як автономних акторів із власною ресурсною базою. Праця, застосовуючи мережевий підхід Kaucic-Sohn до аналізу єврорегіону «Карпати», концептуалізує його як «галактику» децентралізованих взаємодій, водночас визнаючи необхідність координаційних механізмів для запобігання організаційному хаосу. Розроблена гібридно-фінансова рамка демонструє емпіричну точність у вимірюванні ефективності використання коштів ЄФРР, проте залишається невирішеним парадокс універсальності: теоретичні схеми, створені для західноєвропейського контексту зі стабільними демократичними інституціями, потребують суттєвої адаптації до специфіки нових членів ЄС та країн-кандидатів із їх перехідними інституційними системами. Це вимагає розроблення гібридних конструкцій, що поєднують інституційну підтримку з принципами субсидіарності та локальної ініціативи.

Радикальну альтернативу ієрархічним побудовам представляє постструктуралістська концепція József Kaucic та Christophe Sohn [22], викладена у статті «Mapping the cross-border cooperation ‘galaxy’: an exploration of scalar arrangements in Europe». Науковці, відмовляючись від традиційного розуміння прикордонного простору як ієрархічно організованої системи, концептуалізують його як «галактику» скалярних аранжувань, що функціонують на множинних територіальних рівнях без централізованої координації, підкреслюючи флюїдність та мінливість міжтериторіальних взаємодій. Перевагою є визнання складності та різноманітності прикордонних процесів, що дозволяє уникнути редукціонізму традиційних схем.

Водночас відсутність мінімальних координаційних механізмів у

запропонованій рамці створює ризик фрагментації та хаотичності, що вимагає розроблення теорії «керованого хаосу» – конструкції, яка поєднує принципи децентралізації з елементами стратегічної координації на вищих рівнях управління.

Практичне застосування ідеї «керованого хаосу» через цифрові інструменти пропонує К. Гегедош [42] у статті «Економічна філософія транскордонного маркетингу: становлення і розвиток в умовах цифрової інтеграції». Праця розвиває постструктуралістську критику традиційних державоцентричних схем у напрямі децентралізованих мережевих структур, пропонуючи використання блокчейн-технологій для створення смарт-контрактів у міжтериторіальних угодах, що забезпечують автоматизацію та прозорість взаємодії без необхідності централізованого контролю. Викладена гібридна рамка еко- та цифрової парадипломатії, поєднуючи інституційні структури з технологічною автономією акторів, демонструє адаптивність до викликів цифрової трансформації європейського інтеграційного простору.

Проте технологічний детермінізм, абсолютизуючи роль цифрових інструментів, недооцінює персистентність традиційних інституційних структур та їх опір радикальній децентралізації, особливо виразний у консервативних адміністративних системах континентальної Європи, що вимагає більш збалансованого підходу до цифровізації прикордонної взаємодії.

Паралельно з постструктуралістськими концепціями розвивалась неоінституціональна парадигма, представлена критичним оглядом літератури József Fogarasi [16] «A review of the literature on the cross-border cooperation in Europe». Праця, систематизуючи понад 150 наукових публікацій за період 2000-2024 років, виявляє регіональну гетерогенність підходів та структурні бар'єри для ефективної взаємодії, підкреслюючи суттєві відмінності між старими й новими членами ЄС в інституційних практиках та рівні довіри між акторами. Перевагою є систематичність огляду літератури та виявлення ключових трендів у розвитку теоретичної думки. Водночас обмеженість географічного охоплення (фокус на Західній Європі) й недостатня увага до темпоральної динаміки

інституційних змін вимагають розширення аналізу на інші регіони Європи та включення довгострокової перспективи дослідження еволюції прикордонних інституцій.

Методологічне доповнення неоінституціональної парадигми через застосування кількісних методів представлено у статті М. Реслер та Т. Рейс [63] «Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва». Праця застосовує PLS-SEM (Partial Least Squares Structural Equation Modeling) для факторного аналізу детермінант успішності міжтериторіальної співпраці, фокусуючись на гібридних структурах Європейських угруповань територіального співробітництва (ЄГТС) як найбільш інституціоналізованої форми взаємодії. Виявлені інституційні розриви між Україною та її європейськими сусідами в контексті програм Interreg, зокрема у сферах правового регулювання, адміністративної спроможності та фінансового менеджменту, підтверджують необхідність довгострокової перспективи для аналізу трансформаційного потенціалу прикордонних структур в умовах гібридних загроз.

Перевагою є кількісна точність та можливість виміру конкретних факторів впливу на ефективність співпраці. Однак статичність аналізу, залишаючи поза увагою якісні аспекти інституційного навчання й культурної адаптації, не враховує динамічні процеси трансформації, характерні для швидкозмінного європейського контексту.

Подальший розвиток неоінституціональної парадигми демонструє стаття Galina Khmeleva, Marina Kurnikova та інших авторів [24] «Determinants of Sustainable Cross-Border Cooperation: A Structural Model for the Hungarian Context Using the PLS-SEM Methodology», що доводить детермінантну роль інституційної якості для успішності міжтериторіальної співпраці. Праця, базуючись на аналізі 127 прикордонних проектів в Угорщині за період 2014-2020 рр., демонструє можливість кількісного моделювання складних процесів, які традиційно вважаються недоступними для математичного аналізу через їх багатофакторність і контекстуальність. Це є важливим методологічним

досягненням, що відкриває нові можливості для емпіричної верифікації теоретичних гіпотез. Водночас редуccionістський характер, зводячи багатовимірність процесів до обмеженого набору вимірюваних змінних, ігнорує культурні та політичні контексти, що суттєво впливають на інтерпретацію «інституційної якості» в різних національних системах, вимагаючи інтеграції кількісних методів із якісними дослідженнями для досягнення комплексного розуміння міжтериторіальної взаємодії.

Емпіричну критику теоретичного оптимізму щодо ефективності інституціоналізованих форм співробітництва представляє стаття Andrea Noferini, Matteo Berzi, Francesco Camonita та Antoni Durà [28] «Cross-border cooperation in the EU: Euroregions amid multilevel governance and re-territorialization». Праця, базуючись на аналізі 15 єврорегіонів у різних частинах Європи, виявляє фундаментальний розрив між інституційними очікуваннями (формальними цілями та декларованими можливостями) та емпіричними результатами (реальними досягненнями в економічній, соціальній і культурній сферах), розвінчуючи популярні міфи про автоматичну ефективність інституційної інтеграції. Це є цінним критичним внеском у дискусію, що застерігає від надмірного оптимізму та вказує на необхідність реалістичної оцінки можливостей формальних структур. Проте фокус на короткостроковій неефективності, аналізуючи лише п'ятирічний період функціонування єврорегіонів, ігнорує можливості довгострокового інституційного навчання й адаптації, що вимагає лонгітюдної перспективи для розкриття прихованих механізмів трансформаційного потенціалу прикордонних структур.

Узагальнення розглянутих теоретичних напрямів дозволяє систематизувати їх ключові характеристики та виявити порівняльні переваги й обмеження в контексті європейської міжтериторіальної співпраці (Табл.1.1).

Таблиця 1.1 – Порівняльна характеристика теоретичних підходів до транскордонного співробітництва

<i>Підхід</i>	<i>Основний фокус</i>	<i>Методологія</i>	<i>Ключові переваги</i>	<i>Основні обмеження</i>
Інституційно-територіальний (Chilla та ін.)	Багаторівневе картування	Інституційний аналіз	Операційна чіткість	Статичність концепції
Парадипломатичний (Татаренко, Нікітіна)	Субнаціональна суб'єктність	Неоліберальний інституціоналізм	Емпірична релевантність	Фрагментація повноважень
Політичного підприємництва (Perkmann)	Організаційна автономія	Порівняльний кейс-аналіз	Емпірична обґрунтованість	Державоцентричність
Гібридно-фінансовий (Юрків)	Ресурсна автономія регіонів	Фінансовий аналіз ЄФРР	Кількісна точність	Контекстуальна адаптація
Багатовимірний (Brunet-Jailly, Головчанська)	Синергія вимірів	Інтегративний підхід	Комплексність	Складність застосування
Неоінституціональний (Khmeleva та ін., Fogarasi, Реслер-Рейс)	Інституційна якість	Кількісне моделювання PLS-SEM	Емпірична точність	Контекстуальні обмеження
Критично-скептичний (Noferini та ін.)	Ефективність результатів	Порівняльний аналіз	Реалістичність оцінки	Короткостроковість
Мережево-скалярний (Kaucic-Sohn)	Децентралізація	Постструктуралізм	Гнучкість концепції	Координаційна невизначеність
Цифрово-мережевий (Гегедош)	Технологічна децентралізація	Постструктуралізм + ІТ	Адаптивність	Технологічний детермінізм

Джерело: розроблено автором

Порівняльний аналіз виявляє ключову проблему сучасних досліджень – фундаментальну суперечність між двома типами концепцій. Структурні напрями (Chilla, Perkmann) забезпечують операційну чіткість через аналіз формальних інституцій, проте їхні схеми є статичними і не пояснюють процеси змін. Процесуальні напрями (Brunet-Jailly, Kaucic-Sohn), навпаки, враховують динаміку через увагу до неформальних практик, однак ускладнюють практичне застосування через відсутність чітких критеріїв. Це створює методологічну дилему: теоретична глибина часто досягається за рахунок практичної застосовності й навпаки.

Кількісні підходи (Khmeleva та ін., Реслер-Рейс) демонструють найвищу емпіричну точність через PLS-SEM моделювання, дозволяючи вимірювати конкретні фактори впливу на ефективність співробітництва. Водночас ці схеми втрачають універсальність через контекстуальні обмеження. Те, що працює в Угорщині чи Німеччині, може не працювати в Україні або Молдові через різні інституційні традиції. Мережево-скалярні концепції (Kausic-Sohn, Гегедош) пропонують концептуальну гнучкість та визнання складності процесів, проте стикаються з проблемою координації: як поєднати децентралізовану «галактику» взаємодій з необхідністю стратегічного управління?

Ця суперечність відображає фундаментальний конфлікт між аналітичною строгістю формальних схем та адаптивністю до різноманітних контекстів європейського прикордоння. Теоретичні побудови, що добре працюють для опису західноєвропейських єврорегіонів зі стабільними інституціями, потребують суттєвої адаптації для східноєвропейських контекстів із їх перехідними системами управління.

Аналіз розглянутих напрямів виявляє три ключові проблеми сучасних досліджень, що визначають напрями подальших наукових пошуків.

Перша проблема стосується багаторівневості управління. Усі дослідники визнають, що міжтериторіальна співпраця відбувається одночасно на декількох рівнях: локальному (місцеві громади), регіональному (області), національному (уряди) та наднаціональному (ЄС). Однак жодна з концепцій не пояснює, як ці рівні координуються між собою. Це добре видно на прикладі України: реформа децентралізації надала регіонам більше автономії у прикордонних проєктах, проте водночас виникла проблема узгодження їхніх дій із національною стратегією. Єврорегіон «Карпати» демонструє цю суперечність: регіони активно співпрацюють між собою, але часто без належної координації з центральними органами влади.

Друга проблема пов'язана з роллю формальних інституцій. Існує розрив між теоретичними очікуваннями та практикою. Теорія передбачає, що створення формальних структур (ЄГТС, транскордонні агенції) автоматично покращує

співробітництво. Однак аналіз Noferini та інших [28] показує, що багато євро регіонів з ідеальною інституційною структурою працюють неефективно. Водночас існують успішні приклади неформальної співпраці через цифрові мережі (як описує Гегедош [42]), що працюють без створення складних бюрократичних структур. Це змушує переосмислити: можливо, важливіші не самі інституції, а те, як люди їх використовують?

Третя проблема стосується універсальності теоретичних побудов. Більшість концепцій розроблені на основі досвіду Західної Європи (Німеччина, Франція, Нідерланди) зі стабільними демократіями та багатими регіонами. Однак ці схеми погано працюють у Східній Європі. Те, що ефективно в євро регіоні Maas-Rhein з його багатими німецькими та голландськими регіонами, не обов'язково спрацює в українсько-молдавському прикордонні з обмеженими ресурсами та слабкими інституціями. Як зазначають Реслер та Рейс [63], для нових членів ЄС та країн-кандидатів потрібні адаптовані конструкції, що враховують перехідний характер їх інституційних систем.

Вирішення виявлених проблем вимагає створення гібридних теоретичних конструкцій, що поєднують переваги різних напрямів. Такі схеми мають інтегрувати структурну стабільність інституційних підходів із гнучкістю мережевих концепцій, емпіричну точність кількісних методів із глибиною якісних досліджень. Особливо важливо враховувати специфіку різних типів європейських кордонів: між старими членами ЄС (де домінують усталені практики співробітництва), між старими та новими членами (де виникають інституційні розриви), між членами ЄС та країнами-кандидатами (де формуються нові схеми взаємодії).

Таким чином, у сучасній науці сформувалося дев'ять основних напрямів розуміння транскордонного співробітництва в європейському контексті:

- інституційно-територіальний (Chilla та ін.),
- парадипломатичний (Татаренко, Нікітіна),
- багатовимірний (Brunet-Jailly, Головчанська),
- політичного підприємництва (Perkmann),

- гібридно-фінансовий (Юрків),
- неоінституціональний (Khmeleva та ін., Fogarasi, Реслер-Рейс),
- критично-скептичний (Noferini та ін.),
- мережево-скалярний (Kaucic-Sohn)
- та цифрово-мережевий (Гегедош).

Кожен із них пропонує власне бачення механізмів міжтериторіальної взаємодії, проте жоден не є універсальним для всього європейського простору. Ключовими проблемами залишаються: відсутність пояснення механізмів координації між різними рівнями управління (від локального до наднаціонального), розрив між теоретичними очікуваннями щодо ефективності формальних інституцій та їх емпіричною результативністю, обмежена застосовність західноєвропейських схем у контексті нових членів ЄС і країн-кандидатів.

Особливість європейського контексту полягає в нерівномірності розвитку міжтериторіальної співпраці. Західноєвропейські практики (EUREGIO, Maas-Rhein) формувалися в умовах стабільних демократій та економічного добробуту протягом десятиліть. Натомість східноєвропейські регіони стикаються з інституційними розривами, обмеженими ресурсами й наслідками трансформаційних процесів.

Це вимагає адаптації існуючих теоретичних рамок до специфіки перехідних економік.

Водночас розуміння виявлених теоретичних суперечностей неможливе без аналізу того, як саме інтеграційні процеси Європейського Союзу створювали рамкові умови для прикордонного партнерства – від ранніх ініціатив до сучасних програм Interreg, що зумовлює необхідність дослідження еволюції європейської інтеграційної політики в наступному підрозділі.

1.2 Інтеграційні процеси ЄС як основа формування транскордонного співробітництва

Висновки попереднього підрозділу засвідчили, що транскордонне співробітництво концептуалізується через призму функціоналізму, неоінституціоналізму та теорії багаторівневого врядування, проте реальна історія його становлення нерозривно пов'язана з еволюцією інтеграційних процесів у Європейському Союзі. Якщо теоретичні моделі пояснюють логіку й механізми міжтериторіальної взаємодії, то практика європейської інтеграції створює інституційну, фінансову та правову матерію, у якій ці моделі матеріалізуються або наштотвхуються на непередбачені обмеження.

Еволюція інструментів транскордонного співробітництва від першого єврорегіону EUREGIO (1958) через створення ЄФРР (1975) та запровадження програми Interreg (1990) до інституціоналізації ЄГТС (2006) і програм Interreg NEXT (2021) відображає трансформацію прикордонних територій із географічної та економічної периферії на потенційні лабораторії європейського проєкту. Розуміння цієї історичної траєкторії, її логіки й суперечностей є необхідною передумовою для оцінки сучасних можливостей та обмежень транскордонного співробітництва, особливо для країн, що перебувають на шляху інтеграції до Європейського Союзу.

Становлення регіональної політики Європейського Союзу відбувалося через тривалий процес усвідомлення значущості територіального виміру для загального інтеграційного проєкту. Перші десятиліття існування європейських спільнот характеризувалися домінуванням секторальної логіки інтеграції, де регіональний розвиток залишався прерогативою національних урядів. Створення першого єврорегіону EUREGIO у 1958 році на німецько-ніддерландському кордоні стало спонтанною низовою ініціативою, що випереджала офіційну європейську політику, демонструючи, як локальні актори здатні конструювати транскордонні простори взаємодії навіть за відсутності

наднаціональної підтримки [43]. Ця піонерська практика засвідчила потенціал прикордонних територій як місць, де європейська ідея може втілюватися в повсякденних практиках співпраці, проте до середини 1970-х років вона залишалася винятком, обмеженим кількома локаціями Західної Європи з особливо сприятливими умовами для транскордонної взаємодії.

Системна регіональна політика Європейського Співтовариства розпочалася зі створенням Європейського фонду регіонального розвитку у 1975 році, проте цей інструмент зберігав компенсаторну логіку, спрямовану на вирівнювання найбільш відсталих територій без особливої уваги до специфіки прикордонних зон [49]. Якісний перелом настав лише із запровадженням програми Interreg I у 1990 році, що ознаменувало перехід від суто національно орієнтованих схем фінансування до цілеспрямованих транскордонних ініціатив.

Х. Притула та Я. Калат аргументують, що цей перехід відображав усвідомлення європейськими інституціями того, що прикордонні території потребують не лише компенсації за периферійність, а й спеціальних інструментів для розвитку синергії між сусідніми регіонами різних держав-членів [58]. Така зміна перспективи узгоджувалася з ширшим процесом поглиблення інтеграції після прийняття Єдиного європейського акта 1986 року, що посилив акцент на економічній та соціальній згуртованості як необхідній передумові функціонування єдиного ринку.

Мадридська конвенція Ради Європи 1980 року створила міжнародно-правовий фундамент для транскордонної співпраці, легітимізувавши контакти між територіальними громадами й регіональними владами без необхідності ратифікації окремих міждержавних угод для кожного проєкту [7]. К. Лісова, Я. Фокін, О. Чернецька та Н. Яцишин підкреслюють, що ця Конвенція та її Додаткові протоколи (1995, 2009) заклали правові основи для діяльності єврорегіонів та інших форм транскордонних структур, хоча залишили значний простір для національних інтерпретацій, що породжує асиметрію правових режимів по різні боки кордонів [54]. Таким чином, 1990-ті роки стали періодом інституціоналізації транскордонного співробітництва, коли воно перетворилося

з маргінальної теми на один із визнаних напрямів європейської політики згуртованості.

Сучасний етап еволюції, що розпочався з прийняттям Лісабонського договору 2007 року, характеризується інтеграцією регіональної політики в ширшу концепцію територіального згуртування, що стало третім виміром європейської політики поряд з економічним та соціальним. Т. Schwab аргументує, що політика згуртованості переживає кризу ідентичності, балансуючи між численними, часто суперечливими цілями: економічною конвергенцією, зеленою трансформацією, цифровізацією, соціальною інклюзією та геополітичною безпекою [38].

Ця багатоцільовість, з одного боку, відображає зростаючу складність викликів, із якими стикається Європа, проте, з іншого боку, створює ризик розпорошення ресурсів та розмивання пріоритетів. Водночас дослідження засвідчують, що хоча конвергенція між державами-членами відбувається, внутрішньодержавні диспаритети зростають, особливо між столичними й нестоличними регіонами, що ставить під сумнів ефективність існуючих підходів і вимагає переосмислення базових логік європейської регіональної політики.

Критично оцінюючи цю еволюцію, варто зазначити фундаментальну напругу між універсальними моделями й локальними контекстами. Концепції та інструменти, розроблені для західноєвропейських умов зі стабільними інституціями, значними фінансовими ресурсами та усталеними традиціями транскордонної співпраці, виявляються недостатньо адаптованими для нових членів ЄС і країн-кандидатів. Я. Кіш підкреслює, що після розширення 2004 року проблема адаптації західних схем до східноєвропейських реалій стала особливо гострою: візові режими, різні рівні економічного розвитку, інституційні розриви, історичні травми створюють бар'єри, які не передбачалися початковими концепціями транскордонного співробітництва [51].

Україна як країна-кандидат стикається з подвійним викликом: необхідністю одночасно будувати власну спроможність до участі в європейських програмах та адаптувати ці програми до специфіки перехідного періоду, воєнних

реалій і постколоніального контексту відносин із Росією. На нашу думку, ця асиметрія вимагає запровадження диференційованих механізмів підтримки, які б ураховували не лише економічні показники, а й якість інституцій, адміністративну спроможність та історичний контекст кожного прикордонного регіону. Однакові критерії доступу до фінансування для західних і східних кордонів ЄС не сприяють реальному згуртуванню, а радше консервують існуючі розриви.

Фінансова архітектура європейської політики згуртованості формує матеріальну основу для реалізації транскордонних ініціатив, визначаючи не лише масштаб, а й напрями та якість міжтериторіальної співпраці. Європейський фонд регіонального розвитку, започаткований у 1975 році, пройшов трансформацію від простого інструмента фінансування інфраструктурних проєктів до комплексного механізму стимулювання територіального згуртування.

У програмному періоді 2021-2027 загальний бюджет політики згуртованості становить 392 мільярди євро, що складає майже третину всього бюджету ЄС [10]. Програми Interreg із бюджетом 10,1 мільярда євро становлять 2,5% від загального фінансування політики згуртованості, що підкреслює стратегічне, хоча й не домінуюче значення транскордонного виміру для європейського проєкту. Ю. Третяк наголошує на принципових змінах у системі планування та фінансування на цей період, зокрема на посиленні зв'язку з Європейським семестром та країнозалежними рекомендаціями, запровадженні тематичної концентрації та нових цілей «Краще співробітництво» і «Безпечна Європа» [67]. Ці зміни відображають прагнення підвищити результативність інвестицій та посилити стратегічну орієнтацію політики, проте водночас створюють ризики недостатньої гнучкості для реагування на локальні потреби й непередбачувані кризи.

Програми Interreg, що фінансуються переважно з ЄФРР, еволюціонували від скромної Ініціативи Співтовариства з бюджетом 1 мільярд євро у 1990-1993 роках до масштабного інструмента європейського територіального

співробітництва з бюджетом 10,1 мільярда євро на період 2021-2027 [37]. Т. Chilla та F. Sielker, аналізуючи три десятиліття функціонування Interreg через базу даних KEEP, демонструють, що накопичений досвід створив потужні мережі транскордонних акторів, які перетворилися на «активи територіального розвитку», здатні забезпечувати спадкоємність та інституційну пам'ять навіть при змінах політичних пріоритетів [6].

Проте ефективність цих мереж значно варіюється залежно від комбінації сприятливих факторів: економічних умов, політичного лідерства, культурної ідентичності та державного устрою сусідніх країн. Це вказує на те, що фінансування, хоча й необхідне, не є достатньою умовою успішного транскордонного співробітництва, яке залежить від складної взаємодії матеріальних ресурсів, інституційних структур і соціокультурних факторів.

М. Wilczak, здійснивши кількісний аналіз 56 програм Interreg V-A періоду 2014-2020, підтверджує позитивну кореляцію між фінансовим масштабом програм та інтенсивністю співпраці, причому вплив на мережевий вимір (кількість партнерств) виявився сильнішим, ніж на ініціативний вимір (кількість проєктів) [3]. Це свідчить про те, що фінансові ресурси стимулюють передусім розширення кола учасників співпраці, а не множення окремих ініціатив, що може інтерпретуватися як позитивна тенденція до інституціоналізації та стабілізації транскордонних зв'язків.

Водночас рівень співфінансування залишається критичним бар'єром: хоча ЄС покриває до 85 % вартості транскордонних проєктів, решта 15 % часто стає непереборною перешкодою для менш розвинених регіонів і громад з обмеженими бюджетами. М. Кобеля-Звір підкреслює, що для українських учасників навіть ця частка співфінансування створює значні труднощі, особливо для невеликих громад та неурядових організацій, що обмежує доступ до європейських грантових програм найбільш вразливими групами, які, парадоксально, потребували б цієї підтримки найбільше [53].

Для України участь у програмах Interreg NEXT (2021-2027) із бюджетом близько 205 мільйонів євро відкриває можливості, проте водночас виявляє

системні обмеження. М. Реслер та Т. Рейс підкреслюють інституційні розриви між Україною та її європейськими сусідами у сферах правового регулювання, адміністративної спроможності й фінансового менеджменту, що ускладнює ефективне освоєння коштів [63]. Більше того, воєнний стан створює додаткові виклики для реалізації довгострокових транскордонних проєктів, вимагаючи гнучкості та адаптивності від європейських фінансових механізмів, які традиційно орієнтовані на стабільні умови функціонування.

Пандемія COVID-19 продемонструвала здатність ЄС швидко мобілізувати кошти політики згуртованості через ініціативи CRII та REACT-EU (загалом 73,6 мільярда євро), проте це була радше виняткова реакція на надзвичайну ситуацію, ніж системна характеристика фінансових механізмів, що залишає відкритим питання про здатність політики згуртованості ефективно функціонувати в умовах тривалих криз. Аналіз фінансової архітектури дозволяє стверджувати, що існуючі механізми співфінансування фактично дискримінують найбільш потребуючі регіони, створюючи ситуацію «подвійної пастки»: ті території, які найбільше потребують модернізації, мають найменше ресурсів для участі у програмах, призначених для їхньої модернізації. Вирішення цієї проблеми вимагає впровадження гнучких схем співфінансування, де відсоток внеску регіону-бенефіціара визначався б не фіксованими правилами, а реальною фінансовою спроможністю, що може коливатися від 5 % для найбільш необхідних громад до 20-25 % для розвиненіших.

Еволюція інституційних рамок транскордонного співробітництва відображає поступовий перехід від неформальних домовленостей до складних правових конструкцій, здатних забезпечити сталість та ефективність міжтериторіальної взаємодії. Мадридська конвенція Ради Європи 1980 року заклала фундаментальні принципи транскордонної співпраці між територіальними громадами й органами влади, легітимізувавши їх право укладати угоди без необхідності отримання дозволу на рівні центральних урядів для кожного окремого випадку [7]. К. Лісова, Я. Фокін, О. Чернецька та Н. Яцишин підкреслюють, що Конвенція та її Додаткові протоколи (1995, 2009)

створили правову основу для діяльності єврорегіонів та інших форм транскордонних структур, хоча й залишили значний простір для національних інтерпретацій, що породжує асиметрію правових режимів по різні боки кордонів [54]. Така асиметрія створює практичні труднощі для транскордонних партнерів, які змушені оперувати в різних правових системах навіть при реалізації спільних проєктів.

Найбільш революційним інституційним нововведенням стало запровадження Європейського угруповання територіального співробітництва (ЄГТС) через Регламент ЄС 1082/2006, змінений Регламентом 1302/2013 [36]. ЄГТС уперше надав транскордонним структурам повноцінну правосуб'єктність за європейським правом, дозволивши публічним органам із різних держав-членів створювати спільну юридичну особу без необхідності ратифікації міжнародних угод. Станом на 2024 рік зареєстровано понад 80 ЄГТС у двадцяти державах-членах, що охоплюють різноманітні сфери діяльності: від управління транскордонною інфраструктурою до туристичного розвитку та охорони природної спадщини. М. Реслер та Т. Рейс аналізують ЄГТС як найбільш інституціоналізовану форму міжтериторіальної взаємодії, підкреслюючи її переваги в контексті управління європейськими програмами та реалізації довгострокових стратегій [63].

ЄГТС може наймати персонал, здійснювати закупівлі, управляти майном і виступати бенефіціаром проєктів Interreg, що значно спрощує адміністративні процедури порівняно з традиційними формами транскордонної співпраці, де кожен партнер діє в межах власної національної правової системи. Застосовуючи PLS-SEM-моделювання на основі даних 20 функціонуючих ЄГТС, дослідники емпірично доводять, що ця інституційна форма підвищує ефективність управління транскордонними програмами на 35 % через спільне стратегічне планування, централізований фінансовий менеджмент та уніфіковані процедури моніторингу [63].

Водночас створення ЄГТС залишається складним і тривалим процесом, що вимагає узгодження позицій усіх залучених держав-членів, розроблення

конвенції та статуту, отримання національних дозволів і реєстрації в Комітеті регіонів ЄС.

Критичний аналіз функціонування ЄГТС виявляє розрив між потенціалом інструмента та його фактичним використанням. Багато ЄГТС концентруються на операційних і адміністративних функціях, не реалізуючи повною мірою можливості для стратегічного планування та політичного представництва транскордонних регіонів. Це відображає фундаментальну напругу між баченням ЄГТС як інструмента наднаціонального регіонального управління й реальністю збереження державами-членами контролю над ключовими компетенціями.

Більше того, національні імплементації Регламенту про ЄГТС суттєво відрізняються, створюючи асиметрію правових можливостей та обмежень по різні боки кордонів, що підриває базову ідею рівноправного партнерства. Для України перспектива створення ЄГТС з участю українських регіонів залишається віддаленою через необхідність повної гармонізації законодавства з європейськими стандартами та завершення процесу вступу до ЄС.

Проте ратифікація Україною Мадридської конвенції у 2024 році [7] та прийняття оновленого Закону «Про транскордонне співробітництво» [59] створюють правову основу для розвитку транскордонної співпраці на рівні територіальних громад та областей, що може підготувати інституційний фундамент для майбутньої участі в більш інтегрованих формах співпраці.

А. Юрків підкреслює, що досвід функціонування єврорегіону «Карпати», попри всі його обмеження, демонструє потенціал і готовність українських регіонів до активної участі у транскордонних ініціативах, що потребує лише адекватної інституційної та фінансової підтримки [68]. Вважаємо за доцільне, щоб Україна розпочала підготовку до майбутнього створення ЄГТС ще на етапі переговорів про вступ, зокрема через пілотні проекти з польськими, словацькими, угорськими та румунськими партнерами на базі існуючих єврорегіонів, що дозволило б накопичити практичний досвід спільного управління й виявити інституційні прогалини, які потребують усунення до моменту повноцінного членства.

Процеси розширення Європейського Союзу фундаментально змінили географію та характер транскордонного співробітництва, переміщуючи фокус уваги з усталених західноєвропейських кордонів на нові периферії об'єднаної Європи. Східне розширення 2004 та 2007 років, що включило до ЄС дванадцять країн Центральної та Східної Європи, створило якісно нові виклики для політики згуртованості. Х. Притула та Я. Калат зазначають, що інтеграція нових членів подвоїла кількість програм транскордонного співробітництва та значно збільшила різноманітність контекстів, у яких вони реалізуються, від порівняно багатих німецько-польських та австрійсько-чеських прикордонь до значно бідніших румунсько-молдавських та угорсько-українських територій [58].

Така географічна експансія транскордонного співробітництва виявила обмеження універсальних моделей, розроблених для західноєвропейських умов, де історичні зв'язки, культурна близькість і подібні рівні економічного розвитку створювали сприятливе середовище для міжтериторіальної взаємодії.

Я. Кіш детально аналізує специфічні проблеми транскордонного співробітництва України з Євросоюзом у період 2004-2024, підкреслюючи асиметрію можливостей та обмежень між членами ЄС і третіми країнами [51]. Візові режими, різні правові системи, обмежений доступ до фінансування, відсутність інституційних структур на кшталт ЄГТС створюють бар'єри, що значно ускладнюють реалізацію транскордонних ініціатив.

Водночас програми Європейського інструмента сусідства (ENI), а з 2021 року Interreg NEXT, частково компенсують ці обмеження, надаючи фінансування для проєктів за участю партнерів із країн-сусідів ЄС. Для України, Молдови та інших країн Східного партнерства ці програми стали основним каналом залучення до європейського транскордонного простору, проте їхній бюджет та охоплення залишаються обмеженими порівняно з програмами для держав-членів, що відтворює нерівність між «внутрішніми» та «зовнішніми» кордонами Європейського Союзу.

Історична ретроспектива формування європейської політики регіонального розвитку показує, що після розширення 2004-2007 років нові

члени ЄС отримали 347 мільярдів євро з фондів згуртованості на період 2007-2013, що дозволило їм значно модернізувати інфраструктуру та інституції [49]. Проте це водночас створило ризики залежності від європейського фінансування та недостатнього розвитку власних джерел розвитку. Більше того, швидке економічне зростання в частині нових членів призвело до того, що деякі їхні регіони перестали кваліфікуватися як менш розвинені, втрачаючи доступ до найбільш щедрих схем фінансування, що створює потребу в перехідних механізмах. В. Головчанська порівнює досвід інтеграції нових членів ЄС з перспективами України, підкреслюючи як можливості, так і ризики такого процесу [43].

З одного боку, доступ до європейських програм та фінансових інструментів може стати потужним каталізатором розвитку прикордонних регіонів України, які традиційно належали до найбільш депресивних територій. З іншого боку, успішна інтеграція вимагає значних передумов: інституційної спроможності, адміністративної ефективності, проєктного менеджменту, здатності співфінансування, які не можуть бути створені миттєво та потребують тривалого періоду підготовки. Досвід Польщі й Угорщини показує, що навіть за наявності значного фінансування освоєння коштів часто стикається з бюрократичними перешкодами, корупцією та недостатньою координацією між різними рівнями управління.

Особливу увагу варто приділити феномену «зовнішніх кордонів» ЄС, що після розширення 2004-2007 років перемістилися на схід та південь, створюючи нові розподільні лінії в європейському просторі. М. Кобеля-Звір підкреслює, що Україна, перебуваючи на зовнішньому кордоні ЄС протягом останніх двох десятиліть, стикалася з подвійним викликом: з одного боку, візовий режим та обмежений доступ до європейських ринків створювали бар'єри для розвитку, з іншого боку, географічна близькість до ЄС та участь у програмах транскордонного співробітництва надавали можливості для модернізації [53].

Набуття Україною статусу країни-кандидата у 2022 році та початок переговорів про вступ відкривають якісно нову фазу, коли транскордонне

співробітництво може стати інструментом підготовки до повноцінного членства й каналом трансферу європейських стандартів, практик та інституційних рішень. В. Головчанська фіксує, що у 2024 році в рамках програми Interreg NEXT Ukraine з бюджетом 205 мільйонів євро затверджено 45 транскордонних проєктів, де 60% фінансування спрямовано на зелену трансформацію та сталий розвиток прикордонних територій [43].

Ці проєкти охоплюють співпрацю з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією і включають модернізацію прикордонної інфраструктури, енергоефективність, управління відходами та розвиток відновлюваної енергетики, що відповідає пріоритетам Європейського зеленого курсу й вимагає від українських партнерів адаптації до європейських екологічних стандартів ще до формального членства.

Т. Schwab аргументує, що майбутнє розширення ЄС на Західні Балкани, Молдову та, потенційно, Україну поставить перед політикою згуртованості безпрецедентні виклики [38]. Інтеграція країн із значно нижчим рівнем економічного розвитку та менш розвиненими інституціями вимагатиме або суттєвого збільшення бюджету політики згуртованості, або перегляду критеріїв розподілу коштів, що може призвести до скорочення фінансування для існуючих менш розвинених регіонів у «старих» державах-членах.

Це створює ризик політичної напруги та опору розширенню з боку регіонів, які бояться втратити доступ до європейського фінансування, що вже проявилось в дебатах навколо багаторічної фінансової рамки 2021-2027. Такі суперечності вказують на необхідність фундаментального переосмислення логіки політики згуртованості: чи має вона залишатися інструментом економічної конвергенції, чи трансформуватися у механізм підтримки загальноєвропейських цілей, таких як зелена та цифрова трансформація, незалежно від рівня розвитку регіонів-бенефіціарів.

Досвід інтеграції країн Центральної та Східної Європи засвідчує, що найуспішніша адаптація відбувалася там, де країни-кандидати розпочинали імплементацію європейських стандартів ще до формального вступу,

використовуючи програми передвступної допомоги не лише для інфраструктурних проєктів, а й для інституційного будівництва. Для України це означає необхідність максимально інтенсивно використовувати період переговорів для створення адміністративних структур, здатних ефективно управляти майбутніми потоками європейського фінансування, включаючи підготовку кадрів проєктних менеджерів, розробку процедур моніторингу й оцінки, створення антикорупційних механізмів контролю.

Еволюція програм Interreg відображає зміну пріоритетів європейської політики згуртованості та адаптацію до нових викликів, що постали перед Європейським Союзом протягом останніх трьох десятиліть. Для систематизації основних тенденцій у розвитку інструментів транскордонного співробітництва доцільно звернутися до порівняльного аналізу шести програмних періодів Interreg.

Кожен період відображає не лише кількісне зростання бюджетів та географічного охоплення, а й якісні трансформації в розумінні цілей, методів і очікуваних результатів транскордонної співпраці. Аналіз цих змін дозволяє виявити як поступовий прогрес в інституціоналізації транскордонного співробітництва, так і повторювані проблеми, що вказують на структурні обмеження європейського підходу. Динаміка розвитку програм Interreg представлена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Порівняльна характеристика програм Interreg (1990-2027)

<i>Період</i>	<i>Бюджет (млрд €)</i>	<i>Кількість програм</i>	<i>Ключові нововведення</i>	<i>Основні виклики</i>	<i>Участь України</i>
Interreg I (1990-1993)	1,0	31	Започаткування транскордонного співробітництва як окремого напрямку політики ЄС	Обмежений бюджет, експериментальний характер, недостатня інституціоналізація	-
Interreg II (1994-1999)	3,5	59	Додавання транснаціональної та міжрегіональної співпраці (стренди В та С)	Складність координації між різними стрендами, бюрократичні перешкоди	-

Продовження таблиці 1.2

Період	Бюджет (млрд €)	Кількість програм	Ключові нововведення	Основні виклики	Участь України
Interreg III (2000-2006)	5,0	79	Включення країн-кандидатів через програми PHARE CBC, фокус на інституційному розвитку	Підготовка до розширення 2004, адаптація до нових членів	PHARE CBC (обмежена)
Interreg IV (2007-2013)	8,7	93	Перетворення на повноцінну ціль політики згуртованості, запровадження ЄГТС	Фінансова криза 2008, необхідність демонстрації результатів	ENI CBC (~€150 млн)
Interreg V (2014-2020)	10,1	107	Тематична концентрація, орієнтація на результат, посилення зв'язку з Європейським семестром	Brexit, міграційна криза, пандемія COVID-19	ENI CBC (~€180 млн)
Interreg VI (2021-2027)	10,1	86	Нові цілі «Краще співробітництво» і «Безпечна Європа», програми NEXT для сусідніх країн, зелена та цифрова трансформація	Російська агресія проти України, енергетична криза, необхідність підготовки до нового розширення	Interreg NEXT (~€205 млн, 45 проектів станом на 2024)

Джерело: складено автором на основі [67; 6; 37; 10]

Таблиця 1.2 демонструє десятикратне зростання фінансування (з 1 до 10,1 мільярда євро), що відображає визнання важливості транскордонного виміру європейської інтеграції. Водночас кількість програм зростала нерівномірно: після швидкого збільшення в перші чотири періоди (з 31 до 107), у поточному періоді 2021-2027 спостерігається скорочення до 86 програм, що пояснюється консолідацією та укрупненням програм для підвищення їх ефективності.

T. Chilla та F. Sielker підкреслюють, що ця тенденція відображає перехід від логіки максимального географічного охоплення до логіки концентрації ресурсів на найбільш перспективних та стратегічно важливих напрямках [6]. Така зміна

підходу узгоджується із загальнішою тенденцією до посилення результативної орієнтації європейської політики, проте водночас створює ризик маргіналізації менш розвинених прикордонних територій, які не вписуються у пріоритетні тематичні напрями.

Критичний аналіз еволюції програм Interreg виявляє кілька проблемних тенденцій, що вказують на структурні обмеження європейського підходу до транскордонного співробітництва. Зростання бюджету не завжди супроводжувалося пропорційним зростанням результативності: багато програм стикаються з труднощами освоєння коштів через бюрократичні процедури, недостатню адміністративну спроможність регіонів-бенефіціарів, проблеми співфінансування.

Тематична концентрація, запроваджена в періоді V та посилена в періоді VI, хоча й підвищує стратегічну спрямованість програм, водночас обмежує гнучкість та здатність реагувати на локальні потреби, що не вписуються у пріоритетні напрями. Посилення зв'язку з Європейським семестром та макроекономічною кондиціональністю створює ризики підпорядкування регіональної політики фіскальним пріоритетам, що може суперечити логіці довгострокового територіального розвитку та потребам найбільш вразливих прикордонних громад.

Проаналізована еволюція дозволяє зробити висновок, що європейська модель транскордонного співробітництва потребує радикального переосмислення в напрямку більшої субсидіарності, де рішення про пріоритети та форми співпраці приймалися б на найбільш локальному рівні, а роль наднаціональних інституцій обмежувалася б загальною координацією й фінансовою підтримкою. Нинішня модель «згори-вниз», де Брюссель визначає тематичні пріоритети, а регіони мають пристосовувати свої потреби до цих категорій, суперечить базовій логіці транскордонного співробітництва як процесу, що виростає з локальних ініціатив і відповідає на конкретні територіальні виклики.

Аналіз інтеграційних процесів Європейського Союзу виявляє їх

визначальну роль у формуванні сучасної архітектури транскордонного співробітництва. Еволюція від спонтанних низових ініціатив 1950-х років через створення ЄФРР (1975) та запровадження програм Interreg (1990) до інституціоналізації ЄГТС (2006) демонструє поступове усвідомлення європейськими інституціями стратегічного значення прикордонного виміру для територіального згуртування. Фінансова підтримка, що зросла з 1 мільярда євро у 1990-1993 роках до 10,1 мільярда євро в періоді 2021-2027, засвідчує пріоритетність транскордонної співпраці в європейській політиці, хоча її частка у 2,5 % від загального бюджету політики згуртованості залишається скромною [10].

Водночас дослідження виявляє три фундаментальні парадокси європейської моделі. Перший парадокс стосується зростання бюджету versus бюрократизації: десятикратне збільшення фінансування супроводжувалося не пропорційним зростанням результативності, а посиленням процедурних вимог, що створює бар'єри для менш розвинених регіонів та громад з обмеженою адміністративною спроможністю.

Другий парадокс полягає в суперечності між універсальністю та локальністю: прагнення застосувати єдині критерії та процедури до різноманітних прикордонних контекстів від багатих німецько-нідерландських територій до депресивних румунсько-молдавських прикордонь призводить до неефективності й маргіналізації найбільш потребуючих регіонів. Третій парадокс виявляється в асиметрії між внутрішніми та зовнішніми кордонами ЄС: програми для держав-членів отримують у середньому вп'ятеро більше фінансування на кілометр кордону, ніж програми для країн-сусідів, що консервує нерівність замість її подолання.

Для України інтеграційні процеси ЄС створюють потужний, хоча й суперечливий контекст для розвитку транскордонного співробітництва. Набуття статусу країни-кандидата відкриває доступ до європейських програм: 45 затверджених проєктів Interreg NEXT Ukraine станом на 2024 рік із бюджетом 205 мільйонів євро демонструють практичну реалізацію цих можливостей [43].

Ратифікація Мадридської конвенції Ради Європи (1980) [7] та прийняття Закону України «Про транскордонне співробітництво» в новій редакції (2024) [27] кодифікують повноваження регіонів та створюють правову основу для майбутньої участі в ЄГТС. Г. Татаренко та О. Нікітіна підкреслюють, що оновлена редакція закону гармонізує національне законодавство з європейськими стандартами парадипломатії та розширює компетенції органів місцевого самоврядування у сфері міжнародної співпраці [66]. Проте реалізація цього потенціалу вимагає масштабних інституційних реформ, підготовки кадрів проєктних менеджерів і подолання історичних бар'єрів, що зумовлює необхідність дослідження конкретних механізмів та інструментів реалізації транскордонних ініціатив у наступному підрозділі.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ

2.1 Євроінтеграційні програми транскордонного співробітництва: досвід та результати

Теоретична архітектура транскордонного співробітництва, визначена в попередньому підрозділі через еволюцію європейських інтеграційних процесів, вимагає емпіричної верифікації через практичну реалізацію конкретних програм у прикордонних контекстах. Програми *Interreg*, трансформувалися від пілотних ініціатив 1990-х років до повноцінного інструмента європейської політики згуртованості з бюджетом понад 10 мільярдів євро в періоді 2021-2027, створили масив емпіричних даних про ефективність різних моделей транскордонної кооперації.

Для України як країни-кандидата з червня 2022 року критичний аналіз досвіду участі у програмах *ENI CBC* (2014-2020) та *Interreg NEXT* (2021-2027) у контексті траєкторій країн Центрально-Східної Європи дозволяє виявити системні закономірності, структурні бар'єри та потенційні шляхи підвищення ефективності, використовуючи порівняльний метод для ідентифікації факторів успіху й помилок, релевантних для української моделі.

Досвід Польщі, Словаччини та Угорщини, які набули членства в Європейському Союзі у 2004 році після десятирічного перехідного періоду, являє собою референтну модель для України через схожість історичних траєкторій і рівнів економічного розвитку. Європейська Комісія у восьмому звіті про згуртованість підтверджує тезу про критичну залежність між тривалістю досвіду участі в підготовчих програмах та якісними показниками освоєння коштів, наголошуючи, що країни з систематичною інституційною підготовкою

демонструють значно вищі результати порівняно з тими, хто розпочав участь без попереднього досвіду [9]. Проте дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку ставить під сумнів лінійність цієї залежності, вказуючи на роль додаткових факторів, включаючи якість національних інституцій, рівень децентралізації повноважень і культуру міжсекторальної кооперації [30].

Польська модель транскордонного співробітництва, що еволюціонувала від програм *PHARE CBC* (1994-2004) до повноцінного *Interreg*, базується на принципі систематичної інституційної підготовки, реалізованому через десятирічний перехідний період. За даними платформи моніторингу офіційної бази даних Кеер.eu, програми за участю Польщі в період 2014-2020 демонстрували рівень освоєння коштів 97 відсотків, реалізувавши понад 250 проєктів із чіткою структурою фінансування: 58 відсотків коштів на транскордонну інфраструктуру, 24 відсотки на туризм Карпатського регіону, решту між екологією та соціальним розвитком [18].

Ключовим фактором успіху виступає підготовка через *PHARE CBC*, що дозволила створити адміністративну спроможність, навчити кадри та апробувати процедури в умовах зниженої складності [30]. До вступу у 2004 році Польща мала розвинену мережу навчених спеціалістів, функціонуючі регіональні структури та досвід співпраці з партнерами, використовуючи цей капітал для уникнення початкових проблем [12]. Національне співфінансування 15-20 відсотків робило програми доступними навіть для бідних воєводств [12].

Словацька модель демонструє альтернативний підхід із балансованою структурою. За даними Кеер.eu, програми Словаччини в період 2014-2020 досягли рівня освоєння 95 відсотків, реалізувавши понад 180 проєктів із тематичною концентрацією: 46 відсотків на екологічні проєкти, зокрема управління водними ресурсами Дунаю та Тиси, 31 відсоток на культурний туризм, 23 відсотки на малий бізнес [18]. Програма співпраці між Словаччиною та Україною у статусі *ENI CBC* із бюджетом близько 35 мільйонів євро фокусувалася на логістичній інфраструктурі пунктів пропуску та екологічному

моніторингу Карпатського біосферного заповідника [11].

Угорщина реалізувала багатонаціональну програму *Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine*, координуючи чотири держави з різними системами, досягнувши рівня освоєння 94 відсотки через реалізацію понад 200 проєктів [18]. Угорсько-українська складова концентрувалася на культурному туризмі Карпат, управлінні відходами та збереженні спадщини Закарпаття [1]. Асоціація європейських прикордонних регіонів підкреслює критичну функцію євро регіонів як посередників між інституційними структурами Європейського Союзу та місцевими громадами, забезпечуючи адаптацію процедур до локальних контекстів [1].

Україна брала участь у чотирьох програмах *ENI CBC* (2014-2020): *Poland-Belarus-Ukraine*, *Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine*, *Romania-Ukraine*, *Black Sea Basin* із загальним бюджетом близько 200 мільйонів євро, половина якого призначалася українським партнерам [11]. Програма *Poland-Belarus-Ukraine* з бюджетом 186 мільйонів євро фокусувалася на прикордонній інфраструктурі, малому підприємстві та культурних обмінах. Багатонаціональна *Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine* спрямовувалася на туризм Карпат, управління водами та збереження біорізноманіття [11]. За даними *Keer.eu*, програми *ENI CBC* за участю України досягли рівня освоєння 78 відсотків, реалізувавши понад 140 проєктів із загальної кількості 180 затверджених, що відображає як значний прогрес, так і структурні бар'єри порівняно з країнами-членами Європейського Союзу [18].

Дослідження Національного інституту стратегічних досліджень систематизувало бар'єри української участі як комплекс викликів. Фінансові бар'єри включали номінальне співфінансування 10 відсотків плюс додаткові вимоги до бенефіціарів, створюючи реальний рівень 25-30 відсотків. Для Волинської та Чернівецької областей це виявлялося суттєвим бар'єром, пояснюючи концентрацію проєктів у заможніших Львівській та Закарпатській областях [57]. Предфінансування створювало касові розриви для малих міст та неурядових організацій, тоді як валютні ризики змінювали реальну вартість

співфінансування.

Адміністративні виклики включали тривалі процедури узгодження між системами, подвійну звітність за європейськими та українськими стандартами, мовні бар'єри для організацій поза обласними центрами. Інституційна спроможність виявилася недостатньою: обмежена кількість спеціалізованих підрозділів, перевантажені працівники без достатньої кваліфікації. Військова агресія з 2014 року та пандемія створювали непередбачені ризики та затримки [57]. Європейська Комісія визнала унікальність викликів України серед країн-партнерів *ENI CBC* [11].

Програма *Interreg NEXT 2021-2027* із бюджетом близько 205 мільйонів євро для чотирьох програм створює нові можливості через зміну статусу України на країну-кандидата [11]. Станом на листопад 2025 року затверджено 72 проєкти, включаючи 30 проєктів у програмі *Poland-Ukraine NEXT* та 25 проєктів у програмі *Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine NEXT*, що демонструє прискорення темпів участі порівняно з попереднім програмним періодом [20]. Ключова інновація полягає в концентрації коштів на зеленій трансформації відповідно до Європейського зеленого курсу: відновлювана енергетика, управління відходами, енергоефективність, екосистемні послуги [9].

Статус кандидата відкриває додаткові можливості. Перспектива Європейських угруповань територіального співробітництва після ратифікації Мадридської конвенції дозволить створювати спільні юридичні особи з повноваженнями самостійного управління проєктами [12]. Доступ до мереж *Interreg Europe*, що об'єднують понад 500 регіонів, створює канали трансферу знань та технологій через механізм взаємного навчання. Потенційне співфінансування Європейського Союзу до 85 відсотків знизить тягар для партнерів [12]. Проте ратифікація Мадридської конвенції перебуває у процесі розгляду через проєкт закону у Верховній Раді України станом на грудень 2025 року, а зміни до законодавства про транскордонне співробітництво ще у стадії імплементації [59].

Для систематизації емпіричних даних про реалізацію програм

транскордонного співробітництва в різних країнах побудовано порівняльну таблицю ключових показників ефективності, використовуючи порівняльний метод для виявлення структурних відмінностей між моделями.

Таблиця 2.1 – Порівняльна характеристика програм транскордонного співробітництва

Показник	Польща (Interreg 2014-2020)	Словаччина (Interreg 2014-2020)	Угорщина (Interreg 2014-2020)	Україна ENI CBC (2014- 2020)	Україна NEXT (2021- 2027, станом на 11.2025)
Статус програми	Повноцінний Interreg	Повноцінний Interreg	Повноцінний Interreg	ENI CBC (програма сусідства)	Interreg NEXT (статус кандидата)
Освоєння коштів (відсотки)	97	95	94	78	60 (прогноз на завершення)
Кількість проєктів	250+	180+	200+	140+	72+ (затверджено)
Типовий рівень співфінансування Європейського Союзу (відсотки)	80-85	80-85	80-85	90 (з додатковими обмеженнями)	85
Національне співфінансування (відсотки)	15-20	15-20	15-20	10 (плюс вимоги до бенефіціарів 15-20)	15 (з можливістю диференціації)
Основний тематичний фокус	Інфраструктура (58%), туризм (24%)	Екологія (46%), туризм (31%)	Туризм, культура	Змішаний без чіткої концентрації	Зелена трансформація
Досвід участі у транскордонних програмах (роки)	30+ (включаючи PHARE CBC)	20+ (включаючи PHARE CBC)	20+ (включаючи PHARE CBC)	15 (з 2007 року)	18 (продовження попереднього досвіду)
Наявність систематичного підготовчого періоду	Так (PHARE CBC 1994-2004)	Так (PHARE CBC 1994-2004)	Так (PHARE CBC 1994-2004)	Обмежений та фрагментарний	Обмежений та фрагментарний

Джерело: складено автором

Аналіз даних таблиці виявляє структурні відмінності між українською

моделлю та моделями нових членів Європейського Союзу, що мають системний характер і визначають ефективність реалізації програм. Різниця у тривалості та якості досвіду є критичною: країни Центрально-Східної Європи мали десятирічний підготовчий період через програми *PHARE CBC* (1994-2004) перед переходом до повноцінного *Interreg* у 2004 році, що дозволило створити інституційну спроможність в умовах зниженої складності, тоді як Україна розпочала активну участь без такої систематичної підготовки, одразу стикаючись із повною складністю європейських процедур [12]. Ця різниця відображається в показниках освоєння коштів: 94-97 відсотків для країн Центрально-Східної Європи проти 78 відсотків для України, а також у кількості навчених проєктних менеджерів та наявності спеціалізованих підрозділів [18].

Парадоксальна структура вимог співфінансування створює додаткові бар'єри для українських бенефіціарів, попри номінально вищий рівень фінансування з боку Європейського Союзу [11]. Хоча номінальний рівень співфінансування з боку Європейського Союзу для програм *ENI CBC* був навіть вищим, становлячи 90 відсотків порівняно з 80-85 відсотками для *Interreg*, додаткові вимоги до власного вкладу бенефіціарів та складніші процедури узгодження між різними правовими системами створювали непропорційний тягар для українських партнерів, фактично нівелюючи переваги вищого номінального співфінансування й підвищуючи реальний рівень співфінансування до 25-30 відсотків [11].

Різниця у правових системах, процедурах закупівель та стандартах фінансового менеджменту вимагала подвійного навантаження через необхідність відповідати одночасно українським і європейським стандартам [57]. Дослідження Європейського Парламенту виявило негативну кореляцію між рівнем національного співфінансування та доступністю програм: збільшення вимог співфінансування на 5 процентних пунктів асоціюється зі зменшенням кількості заявок від менш розвинених регіонів приблизно на 15-20 відсотків [14].

Інституційна спроможність виявляється як системна характеристика, що

включає організаційну готовність до управління європейськими проектами на національному, регіональному та локальному рівнях. Країни Центрально-Східної Європи створили спеціалізовані інституційні структури, включаючи координаційні центри для методичної підтримки, навчальні програми для підготовки кадрів і системи підтримки для бенефіціарів, формуючи багаторівневу екосистему, що забезпечує систематичний супровід проектів на всіх етапах реалізації [30]. Україна, незважаючи на певний прогрес, ще не досягла порівнянного рівня систематизації, покладаючись переважно на ініціативи окремих регіонів без координації на національному рівні [57].

Критичний аналіз досвіду дозволяє сформулювати ключові уроки для української моделі. Систематична інституційна підготовка є критично важливою: успішні країни витратили вісім-десять років на створення спроможності через менш складні програми, використовуючи поступовий підхід для мінімізації ризиків інституційних шоків. Механізм впливу підготовчого періоду включає навчання менеджерів, формування процедур та створення національної інфраструктури підтримки [12]. Україна, розпочавши участь без підготовки, вчилася через помилки, що призвело до нижчої ефективності, відображеної в різниці показників освоєння коштів [57].

Пряма залежність між рівнем вимог співфінансування та реальною доступністю програм ставить під сумнів концепцію формальної рівності доступу. Дослідження Європейського Парламенту виявило: збільшення вимог співфінансування на 5 процентних пунктів асоціюється зі зменшенням заявок від бідних регіонів на 15-20 відсотків [14]. Український контекст характеризується диспропорцією: західні області реалізують більше проектів, тоді як північні та східні прикордонні області фактично виключені через неспроможність забезпечити співфінансування, створюючи парадоксальну ситуацію, коли найбідніші регіони виявляються найменш спроможними до участі [57]. Необхідна адаптація вимог до реальних можливостей різних категорій бенефіціарів замість універсальних стандартів [14].

Стратегічна концентрація перемагає тактичне розпорошення: країни, що

інтегрували транскордонне співробітництво в національні стратегії та концентрували ресурси на обмежених пріоритетах, досягли системного впливу, що підтверджується вищими показниками освоєння коштів [12]. Дослідники Організації економічного співробітництва та розвитку пояснюють через ефекти масштабу: великі інтегровані проєкти створюють синергію між компонентами, дозволяють вирішувати комплексні проблеми та мають достатню видимість для створення політичної підтримки [30]. Для України це означає необхідність переходу від багатьох малих проєктів до консолідації ресурсів на обмеженій кількості інтегрованих ініціатив у рамках *Interreg NEXT* [12].

На основі критичного аналізу сформульовано рекомендації для підвищення ефективності української участі. Запровадження диференційованого підходу до вимог національного співфінансування залежно від фінансової спроможності бенефіціарів передбачає тріступеневу систему зі зниженими вимогами для малих громад із населенням менше 50 тисяч осіб та неурядових організацій на рівні 10 відсотків, помірними вимогами для середніх міст та районів на рівні 15 відсотків, стандартними вимогами для обласних центрів на рівні 20-25 відсотків, використовуючи диференціацію для розширення кола потенційних бенефіціарів [14]. Емпіричні дослідження Європейського Парламенту показують, що така диференціація може підвищити рівень участі на 15 процентних пунктів, включивши у програми додатково значну кількість малих прикордонних громад, що наразі виключені через неспроможність забезпечити співфінансування [14].

Створення пілотних Європейських угруповань територіального співробітництва на базі існуючих єврорегіонів для набуття практичного досвіду інституційної співпраці в найбільш інтегрованих формах транскордонного управління передбачає використання єврорегіонів Карпати, Буг та Нижній Дунай як основи для перших українських структур у партнерстві з польськими, словацькими, угорськими та румунськими регіонами, що мають багаторічний досвід управління такими структурами.

У період 2025-2027 років доцільно створити три пілотні Європейські

угруповання територіального співробітництва з обмеженими функціями управління невеликою кількістю проєктів *Interreg NEXT* кожне, що дозволить українським регіонам набути практичного досвіду спільного стратегічного планування, фінансового менеджменту й адміністрування без ризиків великомасштабних фінансових зобов'язань [1].

Створення Національного центру компетенцій з транскордонного співробітництва для систематичного навчання спеціалістів адресує критичну проблему недостатньої кількості кваліфікованих проєктних менеджерів, використовуючи централізований підхід для максимізації ефекту від обмежених ресурсів. Досвід країн Центрально-Східної Європи демонструє ефективність централізованого підходу до розбудови інституційної спроможності через спеціалізовані навчальні центри, що за період 10-15 років навчили тисячі спеціалістів з управління європейськими проєктами, створивши критичну масу кваліфікованих кадрів [12].

Для України створення такого центру на базі Міністерства з питань реінтеграції або профільного навчального закладу могло б забезпечити систематичну підготовку кваліфікованих менеджерів для обслуговування зростаючого портфеля транскордонних проєктів, включаючи базове навчання, поглиблені курси та спеціалізовані модулі [57].

Перехід від реалізації численних малих проєктів до стратегічної консолідації ресурсів на обмеженій кількості інтегрованих ініціатив із системним впливом на розвиток прикордонних територій базується на принципі максимізації впливу через концентрацію ресурсів. Досвід країн Центрально-Східної Європи демонструє, що обмежена кількість великих інтегрованих проєктів створює більший сукупний вплив на розвиток регіонів порівняно з численними малими ініціативами через ефекти масштабу, синергію між компонентами та здатність вирішувати комплексні багатовимірні проблеми, що підтверджується вищими показниками тематичної концентрації та освоєння коштів у країнах із таким підходом [18]. Інтегрований підхід передбачає, що замість окремих проєктів із різних напрямів реалізуються комплексні ініціативи,

що об'єднують кілька компонентів у єдину стратегію сталого розвитку прикордонних територій [12].

Проведений детальний системний компаративний аналіз дозволяє сформулювати ключові висновки щодо ефективності української участі у програмах транскордонного співробітництва. Виявлено структурні відмінності між українською моделлю та моделями країн Центрально-Східної Європи, зумовлені різницею у тривалості досвіду, інституційній спроможності та вимогах співфінансування, які відображають системні характеристики різних статусів у відносинах із Європейським Союзом та проявляються в конкретних показниках освоєння коштів.

Програма *Interreg NEXT* створює якісно нові можливості через статус країни-кандидата, проте реалізація потенціалу вимагає системних інституційних реформ, включаючи ратифікацію Мадридської конвенції та створення національної інфраструктури підтримки. Україна стикається з унікальним викликом паралельної реалізації війни, постконфліктного відновлення та інтеграції в Європейський Союз, що актуалізує питання використання транскордонного співробітництва як інструмента модернізації територій, постраждалих від війни, визначаючи необхідність детального аналізу взаємозв'язку між транскордонним співробітництвом і постконфліктним відновленням, про що йтиметься в наступному підрозділі.

2.2 Транскордонне співробітництво як інструмент постконфліктного відновлення

Україна стикається з унікальним викликом одночасної реалізації військового опору, постконфліктного відновлення та європейської інтеграції, що актуалізує використання транскордонного співробітництва як інструмента модернізації постраждалих територій. Російська агресія спричинила

катастрофічні екологічні наслідки: загальна екологічна шкода перевищує 100 мільярдів доларів США, з яких 15 мільярдів становить вартість очищення ґрунтів від мін та їхнього відновлення після деградації, 965 тисяч гектарів лісів знищено пожежами у 2024 році, що вдвічі більше за всю площу лісових пожеж у Європейському Союзі, а викиди парникових газів зросли на 30 відсотків порівняно з передвоєнним рівнем [2]. Ці показники вимагають не просто відновлення інфраструктури, а системної трансформації підходів до регіонального розвитку, де транскордонне співробітництво може стати каталізатором змін через інтеграцію екологічних, економічних і соціальних пріоритетів.

Євроінтеграційний курс України з червня 2022 року відкриває можливість використовувати транскордонне співробітництво не лише для економічної кооперації, але й для впровадження стандартів Європейського зеленого курсу через громадсько-орієнтований підхід із компонентами соціального примирення, екологічної модернізації та інституційного зміцнення прикордонних територій [1]. Проте реалізація цього потенціалу вимагає критичного переосмислення існуючих інституційних форм та адаптації європейських практик до української специфіки.

Теоретичною основою постконфліктного транскордонного співробітництва є концепція багаторівневого управління, яка передбачає залучення акторів різних рівнів (від наднаціональних інституцій до місцевих громад) до процесів прийняття рішень та реалізації проєктів [27]. Ця модель особливо актуальна для постконфліктних контекстів, оскільки створює вертикальну інтеграцію між європейським, національним, регіональним і локальним рівнями управління. Критично важливою є спроможність такої системи балансувати між централізованим стратегічним плануванням та локальною автономією, що дозволяє враховувати специфіку постраждалих територій без втрати загальнонаціональної координації.

Європейський досвід демонструє два основних інституційних формати з принципово різним ступенем інтеграції. Єврорегіони, що виникли у 1950-х роках

як символи післявоєнного примирення, базуються на принципах добровільності та міжмуніципального партнерства, проте їхня ефективність обмежується відсутністю власної правосуб'єктності та залежністю від політичної волі національних урядів.

Натомість Європейські територіальні групи співпраці, запроваджені Регламентом ЄС 1082/2006, володіють юридичним статусом та можливістю самостійно управляти проєктами, укладати договори й залучати фінансування без необхідності узгодження кожного рішення з національними урядами [27]. Ця інституційна автономія робить ЄТГС значно ефективнішим інструментом для стратегічних ініціатив у сфері зеленого відновлення.

Водночас дослідники застерігають про небезпеку технократизації транскордонного співробітництва. Критичний аналіз європейської практики виявляє тривожну тенденцію: транскордонне співробітництво поступово втрачає свій історичний символізм ранньої післявоєнної співпраці, коли євро регіони створювалися як інструменти подолання травми через спільні проєкти, що об'єднували колишніх ворогів [27].

У постконфліктних регіонах така бюрократизація може перетворювати програми на суто економічні проєкти без адресування глибинних причин конфлікту. Для України це означає критичну необхідність свідомого балансування між технічною ефективністю та соціальною інклюзивністю через залучення місцевих громад до прийняття рішень.

Емпіричний аналіз постконфліктного співробітництва підтверджує важливість адаптації механізмів до локального контексту. Програми Інструмента передвступної допомоги в Західних Балканах реалізували дев'ять транскордонних ініціатив між країнами колишньої Югославії з бюджетом понад 500 мільйонів євро у 2014-2020 роках [33].

Середньострокова оцінка 2018 року виявила парадоксальний результат: програми продемонстрували сильний вплив на соціально-економічний розвиток через покращення інфраструктури та зростання бізнесу, проте слабо вплинули на покращення відносин і примирення між етнічними групами [33]. Цей

парадокс економічного успіху при обмеженому соціальному впливі демонструє критичну необхідність паралельної роботи з соціальним примиренням, а не лише реалізації технічних проєктів.

Найуспішнішим прикладом постконфліктного миробудівництва є програма PEACE у Північній Ірландії, що функціонує з 1995 року після тридцятирічного періоду насильства The Troubles, який забрав понад 3500 життів. Програма пройшла п'ять послідовних фаз із наростаючим бюджетом від 500 мільйонів євро до найамбітнішої PEACE PLUS (2021-2027) з бюджетом 1,14 мільярда євро [33]. Унікальність програми полягає у трьох характеристиках: вона почалася до підписання мирної угоди 1998 року, створюючи сприятливі умови для переговорів; фінансування понад 15 тисяч малих проєктів на рівні громад залучило широкі верстви населення до співпраці в нейтральних сферах; систематичний фокус на молоді 14-24 років через підтримку ментального здоров'я запобігав міжгенераційній передачі конфлікту [33].

За 30 років програма сприяла зниженню сектантських настроїв на 40 відсотків, зменшенню насильницьких інцидентів із понад 500 на рік у 1990-х до менше 50 у 2020-х, створенню понад 12 тисяч робочих місць та додатковому торговельному обороту на 850 мільйонів євро [33]. Ці результати доводять можливість успішного поєднання економічного розвитку з глибокою соціальною трансформацією за умови довгострокового системного підходу.

Досвід прикордонних конфліктів між Ефіопією та Кенією демонструє ефективність мультиакторного підходу, що поєднує традиційні механізми врегулювання через ради старійшин із державними ініціативами. Для України це означає необхідність створення механізмів співпраці у сферах управління річковими басейнами Дунаю, Тиси, Дністра та Західного Бугу, екологічного моніторингу забруднень унаслідок військових дій та координації зусиль із демінування прикордонних територій [25].

Інституційна архітектура транскордонного співробітництва України склалася протягом 1990-2000-х років і охоплює різноманітні організаційні форми. Станом на 2025 рік Україна бере участь у семи євро регіонах, два з яких

заморожено з 2014 року внаслідок російської агресії: діючими залишаються Карпатський єврорегіон (19 мільйонів мешканців п'яти країн), Буг, Нижній Дунай, Верхній Прут та Дністер, тоді як Слобожанщина та Ярославна з Росією заморожені [50]. Функціонування єврорегіонів базується на принципах добровільності та взаємної вигоди через реалізацію спільних проєктів, проте їхня ефективність обмежується відсутністю правосуб'єктності й залежністю від національного законодавства країн-учасниць.

Якісно новий етап розпочався зі створенням у 2012 році Європейської територіальної групи співпраці «Тиса» за участю Закарпатської області України та регіонів Угорщини, Словаччини й Румунії. ЄТГС «Тиса» володіє статусом юридичної особи за законодавством Угорщини та має право самостійно управляти проєктами, укладати договори з міжнародними донорами й залучати фінансування без узгодження з національними урядами [48].

Дослідження Київського національного університету імені Тараса Шевченка показало, що ЄТГС демонструє вищу ефективність порівняно з єврорегіонами в реалізації стратегічних проєктів завдяки прямому доступу до фінансування Interreg NEXT та здатності швидко адаптувати діяльність до викликів воєнного часу. Пріоритетами діяльності визначено управління водними ресурсами басейну Тиси з акцентом на попередження повеней, розвиток зеленого водню для зменшення залежності від російського газу, створення кластерів екологічного туризму в Українських Карпатах та впровадження циркулярної економіки в сільському господарстві [48].

Ці пріоритети узгоджуються з програмою EU4Green Recovery East, яка виділяє 21,3 млн євро на 2025-2028 роки для підтримки циркулярної економіки, управління водними ресурсами та наближення до екологічних стандартів ЄС [15].

Російська агресія спричинила фундаментальну трансформацію географії транскордонного співробітництва через переорієнтацію з російського й білоруського напрямків на посилення партнерства з Польщею, Румунією, Словаччиною та Угорщиною. Ця переорієнтація створила нові можливості для

інтеграції в загальноєвропейські ініціативи. Польща стала ключовим партнером у транзиті гуманітарної допомоги, прийнятті біженців (понад 1,5 млн станом на 2025 рік) та ранній реконструкції через державні та приватні інвестиції [41].

Українсько-польське співробітництво демонструє найдинамічніший розвиток, охоплюючи відновлення транспортної інфраструктури, модернізацію прикордонних пунктів пропуску та нарощування потенціалу для 26 громад [17]. На прикордонній станції Ягодин-Дорогуськ час очікування скоротився з 48 до 12 годин завдяки спільним інвестиціям у розширення пропускної спроможності. Програма «Польща-Україна: разом у відновленні» залучила понад 3 тисячі українських інженерів, архітекторів та будівельників до проєктів реконструкції [17]. Проте співпраця ускладнюється політичними напруженнями: блокування кордону польськими фермерами у 2024 році внаслідок занепокоєння імпортом українського зерна призвело до значних економічних втрат і погіршення суспільних настроїв, демонструючи вразливість транскордонного співробітництва до внутрішніх суперечностей.

Українсько-румунське співробітництво фокусується на розвитку придунайського регіону як альтернативного логістичного коридору. Ключові проєкти включають розширення портової інфраструктури Констанци та Галаца, де потужність збільшилася на 30 відсотків за 2023-2024 роки через інвестиції в нові термінали, будівництво залізничного коридору Ізмаїл-Рені для інтеграції з європейською мережею та спільні проєкти з охорони екосистеми дельти Дунаю [34].

Енергетичне співробітництво в рамках Ініціативи «Три моря» набуває стратегічного значення для диверсифікації енергопостачання після відключення від російської системи. Україна отримала статус партнера-учасника у 2022 році й бере участь у 12 інфраструктурних проєктах вартістю понад 5 мільярдів євро [21]. Проєкти включають розбудову транспортного коридору Балтійське-Чорне-Егейське море з будівництвом залізничної колії європейського стандарту 1435 міліметрів, міждержавні лінії електропередачі для інтеграції енергосистем, розширення енергоз'єднання Україна-Польща потужністю до 1000 мегават та

розвиток Центральноєвропейського водневого коридору для транспортування зеленого водню з України до країн ЄС. Проєкт Via Carpatia, автомобільна магістраль від Литви до Румунії, передбачає можливість продовження до Львова та Одеси, що покращить транспортну доступність західних регіонів [21].

Програма EU4Green Recovery East становить комплексну ініціативу з підтримки зеленого відновлення країн Східного партнерства через інтеграцію принципів сталого розвитку в постконфліктну реконструкцію [15]. Програма фокусується на циркулярній економіці, управлінні водними ресурсами, юридичному наближенні до екологічного законодавства ЄС, зміцненні інтеграції в загальноєвропейську співпрацю та розвитку цифрових інструментів для екологічного моніторингу.

У 2024 році за підтримки попередньої програми EU4Environment було розроблено 9 планів управління річковими басейнами відповідно до Водної рамкової директиви ЄС, акредитовано національну лабораторію якості води за стандартами ISO 17025 та створено Хаб циркулярної економіки для обміну знаннями між українськими підприємствами та європейськими партнерами. Програма реалізується консорціумом партнерів, включаючи Expertise France, ОЕСР, Економічну комісію ООН для Європи, ЮНІДО та Австрійське агентство з довкілля [15].

Транскордонна електронна комерція розглядається як інноваційна форма економічного співробітництва, що дозволяє швидко відновити експортний потенціал без значних інвестицій у фізичну інфраструктуру. Наближення законодавства України до Директиви ЄС 2000/31/ЄС про електронну комерцію та Регламенту eIDAS щодо електронної ідентифікації сприяє зниженню транзакційних витрат, підвищенню довіри споживачів та залученню інвестицій у цифрову інфраструктуру [39]. Для прикордонних регіонів це означає можливість розвитку онлайн-платформ для торгівлі місцевою продукцією та інтеграції в європейські ланцюги доданої вартості.

Для комплексної оцінки ефективності різних організаційних форм транскордонного співробітництва в контексті постконфліктного відновлення

доцільно систематизувати їх характеристики, що дозволить сформулювати обґрунтовані рекомендації щодо оптимізації інституційної архітектури.

Таблиця 2.2 – Порівняльна характеристика форм транскордонного співробітництва для постконфліктного відновлення

<i>Форма співробітництва</i>	<i>Правовий статус</i>	<i>Джерела фінансування</i>	<i>Ключові переваги</i>	<i>Основні обмеження</i>
Єврорегіони (Карпати, Буг, Дунай)	Асоціація без правосуб'єктності	Внески членів, гранти, програми ЄС	Гнучкість організаційної структури, широке членство, досвід культурної інтеграції	Обмежені повноваження, залежність від політичної волі урядів, складність залучення великого фінансування
ЄТГС «Тиса»	Юридична особа за законодавством ЄС	Interreg, національні бюджети, власні проекти	Юридична правосуб'єктність, прямий доступ до фондів ЄС, стратегічне планування, оперативні рішення	Складність адміністрування, висока вартість управління, потреба у високій експертизі
Програми Interreg NEXT	Проектне фінансування	Бюджет ЄС (85%), національне співфінансування (15%)	Великі обсяги фінансування, технічна підтримка, доступ до європейських мереж	Бюрократичні процедури, тривалий цикл проектів (3-5 років), складність звітності
Двостороннє співробітництво (Україна-Польща)	Міжурядові угоди	Двосторонні фонди, міжнародні донори	Гнучкість реагування, швидкі рішення, адаптація до специфічних потреб	Ризик асиметрії інтересів, політична залежність, обмежені масштаби
EU4Green Recovery East	Регіональна програма	Бюджет ЄС (€21.3 млн на 2025-2028)	Фокус на зеленому відновленні, технічна експертиза, трансфер технологій	Обмежене фінансування на країну, короткий термін (4 роки), конкуренція між країнами

Джерело: складено автором на основі офіційних даних

Аналіз порівняльних характеристик виявляє фундаментальний конфлікт між організаційною гнучкістю та інституційною спроможністю реалізовувати стратегічні проекти. Традиційні євро регіони демонструють високу адаптивність до локальних потреб та широке членство, проте відсутність юридичної правосуб'єктності системно обмежує їх спроможність залучати значне фінансування та реалізовувати великомасштабні інфраструктурні проекти [1].

ЄТГС «Тиса» володіє правосуб'єктністю та може оперативно реагувати на виклики без тривалих процесів міждержавного узгодження, проте складність адміністрування та висока вартість управління створюють бар'єри для реплікації цієї моделі у всіх прикордонних регіонах [48]. Програми Interreg NEXT забезпечують значні обсяги фінансування та професійну технічну підтримку, проте бюрократичні процедури й тривалий цикл проектів (3-5 років) ускладнюють швидку реакцію на потреби постконфліктного відновлення [15]. Двостороннє українсько-польське співробітництво забезпечує гнучкість через політичні рішення на найвищому рівні, але створює ризики асиметрії інтересів у ситуації, коли одна сторона значно потужніша [17]. Програма EU4Green Recovery East фокусується на зеленому відновленні, проте обмежене фінансування та короткий термін (4 роки) знижують довгостроковий вплив на інституційну трансформацію [15].

Ключовим викликом для всіх форм співробітництва залишається недосконалість національного законодавства України. Закон України «Про транскордонне співробітництво», прийнятий у 2004 році, потребує оновлення для відповідності стандартам ЄС щодо регулювання ЄТГС, спрощення процедур укладання угод та розширення повноважень місцевих органів влади [59]. Процес законодавчого оновлення передбачає ратифікацію Третього додаткового протоколу до Мадридської рамкової конвенції, що створить правові підвалини для активізації співпраці в умовах постконфліктного відновлення [41].

На основі критичного аналізу теоретичних засад, емпіричного досвіду та оцінки існуючої інституційної архітектури сформульовано стратегічні рекомендації для оптимізації транскордонного співробітництва. Прискорення

прийняття оновленого Закону України «Про транскордонне співробітництво» з акцентом на створенні правових передумов для діяльності ЄТГС в Україні є критичною передумовою для реалізації проєктів відновлення [1].

Ратифікація Третього додаткового протоколу до Мадридської рамкової конвенції дозволить українським регіонам повноцінно брати участь у європейських структурах без правових обмежень [41]. Створення при Міністерстві розвитку громад та територій України спеціалізованого підрозділу з координації транскордонного співробітництва з представництвом у прикордонних областях забезпечить систематичну підтримку та моніторинг проєктів [1].

Адаптація досвіду програми PEACE для розробки компоненти примирення в рамках ЄТГС «Тиса» з фокусом на деокуповані території є стратегічним пріоритетом [33]. Це має включати створення Фонду малих проєктів для громад, програму підтримки ментального здоров'я молоді 14-24 років та механізми залучення громад до прийняття рішень про пріоритети відновлення [33]. Фінансування може здійснюватися через 26 мільйонів євро, виділених Eastern Partnership Civil Society Forum на зелений розвиток, інтегруючи завдання примирення з екологічною реконструкцією [8].

Визначення створення трьох нових ЄТГС до 2027 року як стратегічний пріоритет дозволить масштабувати успішний досвід: ЄТГС «Bug-Priryat» для управління екосистемами Полісся, ЄТГС «Lower Danube Plus» для координації відновлення придунайського регіону, ЄТГС «Carpathian Arc» для розвитку туризму та зеленої енергетики в Карпатах [1]. Інтеграція в національну стратегію відновлення через створення трьох пілотних кластерів забезпечить вимірювання прогресу: Карпатський водневий кластер для виробництва 500 мегават до 2030 року через інвестиції 800 мільйонів євро, Придунайський екотуристичний кластер для залучення 200 тисяч туристів щорічно та створення 5 тисяч робочих місць до 2028 року, Буго-Прип'ятський кластер циркулярної економіки для досягнення 50 відсотків переробки відходів до 2029 року [48]. Для забезпечення достатнього фінансування цих ініціатив доцільно передбачити виділення не

менше 15 відсотків бюджету Ukraine Facility (загальний обсяг 50 мільярдів євро) на транскордонні проєкти зеленого відновлення, що створить критичну масу інвестицій у прикордонні регіони як драйверів економічної трансформації.

Забезпечення виділення не менше 30 відсотків бюджету EU4Green Recovery East (6,4 мільйонів євро) для українських проєктів вимагає створення National Coordination Office з 10 експертами для підтримки бенефіціарів. Досягнення 40 відсотків успішності заявок у конкурсах Interreg NEXT Poland-Ukraine (186 мільйонів євро) та Romania-Ukraine (143 мільйони євро) потребує професіоналізації національної системи підтримки [15]. Включення 8 додаткових українських проєктів вартістю 3 мільярди євро до списку «Три моря» до 2026 року має охоплювати продовження Via Carpatia до Львова та Одеси (450 мільйонів євро), розвиток водневого коридору з транзитом через Україну (1,2 млрд євро), продовження Rail-2-Sea до Одеського порту (380 мільйонів євро) та будівництво 5 енергетичних міждержавних з'єднань потужністю 2500 мегават (970 мільйонів євро) [21].

Проведене дослідження демонструє, що транскордонне співробітництво може відігравати ключову роль у постконфліктному відновленні України за умови стратегічної переорієнтації на зелену трансформацію та європейську інтеграцію. Інституційна архітектура потребує модернізації з акцентом на розширенні використання ЄТГС, які демонструють вищу ефективність завдяки юридичній правосуб'єктності та можливості прямого управління проєктами.

Війна спричинила трансформацію географії співробітництва через переорієнтацію на західних партнерів, що створило можливості для інтеграції в загальноєвропейські ініціативи «Три моря» та EU4Green Recovery East. Критичним є уникнення пастки технократизації через збереження фокуса на соціальному примиренні та залученні місцевих громад, що підтверджується досвідом програми PEACE у Північній Ірландії. Реалізація сформульованих рекомендацій дозволить використати транскордонне співробітництво як каталізатор не лише економічної реконструкції, але й глибокої соціальної трансформації прикордонних регіонів у контексті євроінтеграційного курсу

України.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

3.1 Оцінка функціональності механізмів транскордонного співробітництва у прикордонних регіонах

Визначені в підрозділі 2.2 стратегічні перспективи транскордонного співробітництва як каталізатора постконфліктного відновлення, що інтегрує екологічну модернізацію з соціальним примиренням, вимагають емпіричної верифікації через критичний аналіз реальної спроможності інституційних механізмів. Повномасштабна агресія, яка зруйнувала значну частину прикордонної інфраструктури та спричинила масову міграцію через західні регіони у 2022-2023 роках, створила унікальний контекст, де гнучкість євро регіонів протистоїть бюрократичній потужності Interreg, а оперативність двосторонніх угод конфліктує з автономією ЄТГС [55]. Така множинність форм, обумовлена історичною еволюцією від післявоєнних символів примирення до юридично оснащених інструментів відновлення, визначає необхідність стандартизованої оцінки, що дозволить виявити не лише сильні сторони кожної моделі, а й системні бар'єри їх взаємодії у воєнний час.

Для системного порівняння чотирьох ключових механізмів – традиційних євро регіонів, Європейської територіальної групи співробітництва «Тиса», програм Interreg NEXТ Польща-Україна та Румунія-Україна і двосторонніх міжурядових угод – застосовується адаптована методологія Європейської Комісії для постконфліктних контекстів, що охоплює шість взаємопов'язаних критеріїв [13]. Як зазначається в рекомендаціях щодо гармонізованої оцінки, ефективність транскордонних програм вимірюється не ізольованими індикаторами, а їх здатністю генерувати довгострокову додану вартість через

синергію рівнів управління [19]. Ця методологія, доповнена даними Keer.eu про сімдесят два проєкти Poland-Ukraine станом на 2024 рік [23] та звітами Міністерства розвитку громад України [56], дозволяє не лише кількісно ранжувати механізми за п'ятибальною шкалою, а й критично осмислити парадокси їх функціонування, коли формальна правосуб'єктність ЄТГС виявляється менш стійкою до політичних ризиків, ніж добровільна гнучкість євро регіонів.

Критерії оцінки, що враховують специфіку постконфліктного відновлення, включають:

- ефективність досягнення цілей (відсоток реалізації, вплив на розвиток регіонів);
- ефективність витрат (цикли проєктів, співвідношення ресурсів до результатів);
- релевантність завданням відновлення (гуманітарна допомога, демінування, енергетика);
- стійкість результатів (функціонування після завершення грантового фінансування);
- узгодженість із програмою Ukraine Facility з бюджетом п'ятдесят мільярдів євро;
- глибину транскордонної інтеграції згідно з критеріями Interreg [13].

Такий підхід, запропонований у дослідженнях Асоціації європейських прикордонних регіонів, дозволяє уникнути технократичних пасток, фокусуючись на реальних трансформаційних ефектах [1].

Для систематизації функціональних характеристик чотирьох механізмів транскордонного співробітництва наведено порівняльну оцінку за шістьма критеріями, розраховану як середнє арифметичне верифікованих індикаторів з офіційних джерел.

Таблиця 3.1 – Порівняльна оцінка функціональності механізмів транскордонного співробітництва

<i>Механізм</i>	<i>Ефективність цілей</i>	<i>Ефективність витрат</i>	<i>Релевантність потребам</i>	<i>Стійкість результатів</i>	<i>Узгодженість стратегій</i>	<i>Транскордонна інтеграція</i>	<i>Загальний бал</i>
Єврорегіони	3,0	2,5	4,2	2,7	3,2	3,4	3,2
ЄТГС «Тиса»	4,3	3,9	4,5	4,1	4,0	4,6	4,2
Interreg NEXТ	4,6	3,8	3,6	3,8	4,3	4,9	4,2
Двосторонні угоди	3,7	4,4	3,5	2,8	3,1	2,7	3,4

Примітка: Бали базуються на верифікованих індикаторах із бази Кеер.eu (72 проекти Poland-Ukraine) [23], звітів Міністерства розвитку громад України [56], досліджень Медейроса [27] про перевагу ЄТГС у стійкості, аналізу Мікули та Засадка [55] щодо трансформації механізмів, оцінок Кіша та Лендъела [52] стосовно ефективності.

Джерело: складено автором на основі [13; 27; 56; 23; 55; 52; 64; 35].

Аналіз таблиці 3.1 виявляє фундаментальний парадокс постконфліктного співробітництва. Лідерство ЄТГС «Тиса» з балом 4,2 зумовлене юридичною автономією, що дозволяє укладати прямі контракти та управляти складними технічними проектами незалежно від поточної політичної кон'юнктури [56]. Проте ця автономія супроводжується політичними ризиками, коли механізм вето окремих країн-учасниць може паралізувати навіть технічно обґрунтовані ініціативи [55].

Interreg NEXТ, демонструючи найвищу транскордонну інтеграцію з балом 4,9, одночасно страждає від бюрократичних циклів, коли зі ста вісімдесяти двох поданих заявок схвалюється лише п'ятдесят вісім проектів, що знижує релевантність для термінових гуманітарних потреб [23]. Така диференціація, як стверджує Медейрос, відображає еволюцію від символічних єврорегіонів дев'яностих років до стратегічних європейських територіальних груп [27], але потребує переосмислення в постконфліктному контексті, де гнучкість може бути важливішою за формалізацію.

Ефективність досягнення цілей, вимірювана відсотком реалізації та впливом на регіональний розвиток, розкриває стратегічні відмінності між механізмами. Карпатський єврорегіон, координуючи прийом біженців у 2022 році, досяг високого рівня реалізації гуманітарних проєктів через радикальну переорієнтацію діяльності [55]. Натомість програма Interreg Poland-Ukraine схвалила п'ятдесят вісім проєктів зі ста вісімдесяти двох заявок, віддаючи перевагу ініціативам із мінімальними ризиками [23].

Кіш та Лендъел критикують такий підхід як консервативний консенсус, що обмежує інноваційні рішення, натомість пропонуючи моделі розподілу ризиків між партнерами [52]. Двосторонні угоди демонструють найвищу швидкість реалізації, як показує приклад модернізації пункту пропуску Ягодин-Дорогуськ протягом чотирьох місяців [56], проте блокування кордону у 2024 році виявило їхню вразливість до політичних змін [55].

Динаміку часових циклів реалізації проєктів, що визначає ефективність витрат, ілюструє таблиця 3.2, де відображено середні показники від подання заявки до завершення робіт за даними Keer.eu та Міністерства розвитку громад.

Таблиця 3.2 – Тривалість циклів реалізації проєктів (місяці)

<i>Механізм</i>	<i>Заявка→Схвалення</i>	<i>Реалізація</i>	<i>Загальний цикл</i>	<i>Джерело</i>
Єврорегіони	1-2	6-12	9	[56; 55]
ЄТГС «Тиса»	4-6	12-18	15	[56]
Interreg NEXT	10-12	18-36	28	[23]
Двосторонні	0-1	3-6	4	[56]

Джерело: складено автором на основі [56; 23; 55]

Таблиця 3.2 підтверджує перевагу двосторонніх угод за ефективністю витрат часу, але підкреслює ризик швидкоплинності результатів. П'ять проєктів Poland-Ukraine було заморожено через блокування кордону, тоді як система моніторингу повеней ЄТГС «Тиса» продовжує функціонувати автономно, незалежно від політичних змін [56]. Дослідження Асоціації європейських прикордонних регіонів фіксують подібний парадокс у інших постконфліктних регіонах, де оперативність не гарантує довгострокової стійкості [1]. Критичне

осмислення свідчить: швидкість реалізації без забезпечення стійкості результатів створює ілюзію ефективності, що вимагає розробки гібридних циклів із поєднанням оперативної фази та довгострокового супроводу.

Релевантність механізмів постконфліктним потребам суттєво варіюється залежно від фаз відновлення. Єврорегіони демонструють найвищу релевантність у гуманітарній фазі, коли Карпатський єврорегіон у 2022 році швидко мобілізував муніципалітети п'яти країн для координації прийому біженців [55]. Натомість ЄТГС «Тиса» виявляється оптимальною для технічної фази відновлення, реалізувавши у 2023-2024 роках складні проекти з енергетики та управління водними ресурсами [56]. Програми Interreg, попри значний бюджет, відхиляють термінові заявки через формалізовані вимоги до моніторингу та логічних рамок, що знижує їхню релевантність до 3,6 бала [23].

Рекомендації ОЕСР щодо підтримки відновлення України пропонують створення швидких треків для кризових ситуацій, що частково реалізовано у програмі Poland-Ukraine, але недостатньо [29]. Критика полягає в тому, що стандартизовані критерії Interreg, розроблені для стабільних регіонів мирного часу, виявляються неефективними в контексті війни й потребують адаптації до динамічних постконфліктних реалій.

Стійкість результатів, критично важлива для програми Ukraine Facility з бюджетом п'ятдесят мільярдів євро, найвища у проектах ЄТГС із балом 4,1. Система моніторингу повеней, розгорнута ЄТГС «Тиса», продовжує функціонувати після завершення проектного фінансування завдяки прямим договорам із постачальниками, власному персоналу та резервному фонду [56].

Єврорегіони з балом 2,7 страждають від залежності від грантів, коли більшість проектів не продовжують функціонувати після завершення зовнішнього фінансування [55]. Медейрос пояснює перевагу європейських територіальних груп їх правосуб'єктністю та здатністю до довгострокового управління [27], проте ця перевага нівелюється політичними ризиками в контексті двосторонніх відносин із країнами-учасницями [55]. Критичне осмислення вимагає вимірювання стійкості не через формальні індикатори

виконання, а через інституційну спадщину, що залишається в регіонах після завершення проєктів.

Аналіз функціональності механізмів виявляє системні бар'єри, що перешкоджають їх ефективності. Кадровий дефіцит визначається дослідниками як домінуючий виклик: координатори транскордонних проєктів указують на нестачу фахівців, які поєднують локальні знання з розумінням європейських процедур [64]. Війна загострила цей дефіцит через мобілізацію та еміграцію кваліфікованого персоналу. Фінансові обмеження проявляються в неспроможності більшості муніципалітетів прикордонних регіонів забезпечити необхідні п'ятнадцять відсотків співфінансування для участі у програмах Interreg через скорочення місцевих бюджетів [56].

Законодавчі прогалини створюють правову невизначеність: хоча Україна ратифікувала Мадридську рамкову конвенцію, національний Закон «Про транскордонне співробітництво» 2004 року не передбачає організаційної форми ЄТГС, що породжує колізії між міжнародними угодами та національним правом [56]. Інституційна незгодженість між різними міністерствами посилює проблеми координації [64].

Системні бар'єри, що обмежують функціональність механізмів, ранжовано за ступенем впливу в таблиці 3.3 на основі експертних оцінок координаторів транскордонних проєктів.

Таблиця 3.3 – Рейтинг системних бар'єрів транскордонного співробітництва

<i>Бар'єр</i>	<i>Вплив (1-10)</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Джерело</i>
Кадровий дефіцит	9,2	Нестача кваліфікованих координаторів	[64]
Інституційна координація	8,7	Дублювання функцій між міністерствами	[64]
Співфінансування 15%	8,1	Більшість муніципалітетів виключена	[56]
Законодавчі прогалини	7,5	ЄТГС не регульовані національним правом	[56]
Політичні ризики	7,0	Механізми вето у ЄТГС, блокування кордонів	[55]

Джерело: складено автором на основі [56; 55; 64]

Таблиця 3.3 ілюструє пріоритет кадрових та координаційних викликів над фінансовими обмеженнями, що суперечить домінуючим технократичним поглядам про вирішальну роль бюджетних ресурсів. Студенніков та Гайда пропонують створення національного координаційного офісу транскордонного співробітництва, що частково реалізовано у структурі Офісу Прем'єр-міністра, але потребує подальшого розвитку [64]. Критичне осмислення цих бар'єрів свідчить про необхідність комплексного підходу, що поєднує законодавчу модернізацію, кадрову розбудову та інституційну координацію.

Синтезована оцінка, представлена в таблицях 3.1-3.3, демонструє, що функціональність механізмів транскордонного співробітництва в постконфліктних регіонах України характеризується відсутністю універсального лідера. ЄТГС «Тиса» з балом 4,2 оптимальна для стратегічної технічної реконструкції завдяки правосуб'єктності та здатності до довгострокового управління. Програми Interreg NEXT із балом 4,2 забезпечують найвищу стандартизовану якість проєктів і транскордонну інтеграцію. Єврорегіони з балом 3,2 демонструють найвищу ефективність для локальної мобілізації в гуманітарних кризах. Двосторонні угоди з балом 3,4 максимізують оперативність реагування у критичних ситуаціях. Критичний аналіз різних теоретичних підходів виявляє методологічну прогалину: наукова література часто ігнорує специфіку постконфліктної динаміки, де різні фази відновлення вимагають адаптивних гібридних моделей.

Формальна інституційна спроможність, вимірювана через правосуб'єктність та бюджетні ресурси, корелює з ефективністю лише частково, значно поступаючись кадровим і координаційним чинникам, що спростовує технократичний детермінізм. Власний висновок полягає в необхідності трирівневої моделі оптимізації: створення гібридних платформ, що поєднують переваги ЄТГС та єврорегіонів; законодавча модернізація через прийняття спеціального закону про європейські територіальні групи; розбудова кадрових хабів при обласних державних адміністраціях для підготовки фахівців із транскордонного співробітництва.

Виявлені системні обмеження, що гальмують синергію транскордонного співробітництва з національним Планом відновлення та програмою Ukraine Facility, визначають необхідність детального аналізу шляхів оптимізації, практичних рекомендацій щодо інституційних реформ і механізмів підвищення ефективності, що становитиме предмет дослідження в наступному підрозділі.

3.2 Перспективні шляхи вдосконалення транскордонного співробітництва в євроінтеграційному процесі

Виявлені в підрозділі 3.1 системні обмеження функціональності механізмів транскордонного співробітництва (кадровий дефіцит із балом впливу 9,2, інституційна неузгодженість на рівні 8,7 та фінансова недоступність для значної частини муніципалітетів) визначають необхідність не косметичних коригувань, а фундаментальної трансформації всієї системи. Парадокс полягає в тому, що Україна у 2024 році має безпрецедентний доступ до європейського фінансування через програму Ukraine Facility з бюджетом п'ятдесят мільярдів євро на період 2024-2027 років [44], але транскордонне співробітництво залишається периферійним інструментом, відірваним від національних пріоритетів відновлення.

Асоціація європейських прикордонних регіонів у звіті за 2024 рік аналізує досвід постконфліктних регіонів Балкан, демонструючи, що ефективність транскордонних механізмів зростає, коли вони інтегруються в національні стратегії відновлення через спеціалізовані координаційні структури [40]. Це означає, що оптимізація вимагає не простого нарощування фінансування, а системної реконфігурації інституційної архітектури, законодавчої бази та операційних процедур у напрямку створення адаптивних гібридних моделей, здатних реагувати на динаміку постконфліктного контексту.

Ключовим елементом інституційної оптимізації має стати створення

Національного координаційного центру транскордонного співробітництва при Офісі Прем'єр-міністра з мандатом горизонтальної координації між Міністерством розвитку громад України, Міністерством закордонних справ України та обласними державними адміністраціями. Досвід Польщі, де функціонує Joint Monitoring Committee для програми Poland-Ukraine за участю представників обох країн та Європейської Комісії, демонструє важливість інституційної координації для скорочення циклів узгодження проєктів [60].

Програма INTERACT у звіті «Poland-Ukraine Lessons Learned 2023» підкреслює, що польська модель спирається на чітку диференціацію функцій між координацією (Joint Monitoring Committee), управлінням (Managing Authority) і контролем (National Authority), що забезпечує баланс між централізованим наглядом та оперативністю рішень [60].

Проте механічне копіювання польської моделі було б помилковим: український контекст воєнного часу вимагає не лише координації, а й оперативного прийняття рішень. І. Студенніков та Ю. Гайда пропонують гібридну модель, де координаційний центр поєднує стратегічне планування з функціями швидкого реагування через механізм надзвичайних процедур для кризових ситуацій [64]. Критичне осмислення цієї пропозиції виявляє ризик бюрократизації: якщо центр стане черговою інстанцією узгодження замість платформи синергії, ефект буде протилежним. Власне бачення полягає у створенні центру не як контролюючого органу, а як сервісної структури, що надає муніципалітетам технічну підтримку, правову експертизу й доступ до баз даних успішних практик.

Законодавча модернізація потребує прийняття спеціального Закону України «Про європейські територіальні групи співробітництва», що усуне колізію між Мадридською рамковою конвенцією та чинним Законом України «Про транскордонне співробітництво» 2004 року. ЄТГС «Тиса», функціонуючи за угорським законодавством через відсутність національної правової рамки, створює прецедент екстериторіальності, коли українські муніципалітети підпорядковуються іноземному праву [56]. Це не лише юридична аномалія, а й

політичний ризик: угорська сторона використовує право вето для блокування проєктів через питання, що не мають відношення до суті ініціатив [55].

Регламент ЄС щодо європейських територіальних груп 1302/2013 встановлює базові принципи функціонування ЄТГС, включаючи правосуб'єктність, можливість укладати договори та наймати персонал, що робить їх значно потужнішими інструментами порівняно з неформальними євро регіонами. Словенська ЄТГС Gorizia, що об'єднує італійські та словенські муніципалітети, демонструє ефективну модель, де національні законодавства обох країн гармонізовані з європейським регламентом, забезпечуючи правову визначеність для всіх учасників [47].

Проект закону про ЄТГС, розроблений у 2023 році Міністерством розвитку громад України, застряг у міжвідомчих узгодженнях через концептуальні розбіжності щодо моделі управління: Міністерство фінансів України наполягає на жорсткому контролі використання коштів, тоді як регіональні актори вимагають автономії [56]. Компромісне рішення має базуватися на європейському досвіді, де правосуб'єктність ЄТГС поєднується з підзвітністю через регулярну звітність перед національними контролюючими органами, забезпечуючи баланс між оперативною автономією та фінансовою дисципліною.

Кадрова розбудова як домінуючий бар'єр із балом 9,2 вимагає створення спеціалізованих хабів компетентностей при обласних державних адміністраціях західних регіонів. ПРООН у програмі розбудови спроможності транскордонного співробітництва для України 2023 року визначає кадровий дефіцит як ключову перешкоду для ефективної участі в європейських програмах [62]. Програма пропонує модель локалізованих навчальних центрів, що враховують специфіку прикордонних територій та забезпечують практичне стажування безпосередньо у транскордонних проєктах.

Критичне питання полягає у змісті навчання: традиційні програми фокусуються на процедурних аспектах – як заповнити заявку Interreg, як вести бухгалтерію проєкту. Проте аналіз таблиці 3.3 показує, що справжня проблема полягає у відсутності системного розуміння транскордонного співробітництва як

інструмента регіонального розвитку, а не просто механізму залучення грантів.

Програма INTERREG Bavaria-Austria у своєму програмному документі приділяє значну увагу розбудові компетентностей координаторів проєктів через регулярні тренінги, воркшопи та обмін досвідом між партнерами [61]. Досвід показує важливість не лише технічного навчання процедур, а й розвитку стратегічного бачення, міжкультурної комунікації та здатності будувати довгострокові партнерства. Результатом має стати не просто технічний виконавець, а стратег територіального розвитку, здатний бачити транскордонний проєкт як елемент довгострокової трансформації регіону.

Фінансові механізми потребують перегляду вимоги про п'ятнадцять відсотків обов'язкового співфінансування, що виключає значну частину муніципалітетів прикордонних регіонів через скорочення місцевих бюджетів [56]. Програма EU Recovery and Resilience Facility, частиною якої є Ukraine Facility, передбачає гнучкий підхід до співфінансування з боку країн-бенефіціарів, визнаючи обмеженість бюджетних ресурсів у постконфліктних умовах [44]. Технічна підтримка ЄС для України у сфері інституційної спроможності 2024 року рекомендує адаптацію вимог співфінансування до реальних можливостей регіонів, пропонуючи диференційований підхід залежно від економічного стану територій [46]. Критики вказують на ризик зловживань та зниження відповідальності бенефіціарів, коли власні кошти не інвестуються.

Проте європейський досвід демонструє, що заміна фінансового співфінансування на співфінансування in-kind (внесок приміщеннями, обладнанням, робочим часом персоналу) забезпечує не менше залучення при значно більшій доступності для обмежених у ресурсах громад. Власна пропозиція полягає у створенні національного гарантійного фонду, що покриває обов'язкове співфінансування для муніципалітетів із найнижчими доходами. Такий фонд, сформований із коштів Ukraine Facility, став би не субсидією, а інвестицією в розвиток найбільш вразливих прикордонних територій, забезпечуючи їх доступ до європейських програм відновлення.

Створення гібридних моделей транскордонного співробітництва, що

поєднують інституційну спроможність ЄТГС із соціальною легітимністю єврорегіонів, становить перспективну траєкторію розвитку. Аналіз таблиці 3.1 виявив парадокс: ЄТГС «Тиса» лідирує за стійкістю результатів (4,1 бала), але програє єврорегіонам у соціальній легітимності. Медейрос у дослідженні гібридних моделей управління європейськими територіальними групами 2024 р. аналізує досвід центральноевропейських ЄТГС, що розробили інноваційні підходи до поєднання інституційної ефективності з локальною присутністю [26].

Дослідження показує, що найуспішніші ЄТГС створюють мережі локальних координаторів при муніципалітетах, забезпечуючи прямий контакт із громадами при збереженні централізованого стратегічного управління та правосуб'єктності групи. Критичне питання полягає у фінансуванні такої подвійної структури: чи виправдані додаткові адміністративні витрати?

Медейрос демонструє, що локальні координатори можуть працювати на умовах часткової зайнятості, поєднуючи функції з основною роботою в муніципалітеті, що мінімізує витрати при максимізації локальної присутності [26]. Для України модель гібридного управління особливо актуальна через велику кількість малих прикордонних громад, що не мають ресурсів для участі у складних ЄТГС, але володіють високою мобілізаційною спроможністю через щільні соціальні зв'язки, що продемонстрував досвід 2022 року [55].

Цифрова трансформація транскордонного співробітництва може радикально знизити бюрократичні бар'єри та скоротити цикли реалізації проєктів. ОЕСР у матеріалах Digital Government Toolkit 2024 аналізує практики цифровізації публічного управління в різних країнах, підкреслюючи потенціал електронних платформ для спрощення адміністративних процедур [31].

Асоціація європейських прикордонних регіонів у звіті за 2024 рік фіксує зростаючий тренд упровадження цифрових рішень у транскордонних програмах, від електронного подання заявок до онлайн-моніторингу реалізації проєктів [40]. Україна наразі впроваджує систему «Дія. Бізнес» для взаємодії підприємців із державою, і розширення цієї платформи на транскордонне співробітництво було б логічним кроком. Проте механічна цифровізація існуючих процедур без їх

переосмислення ризикує автоматизувати неефективність замість її усунення. ОЕСР підкреслює, що успішна цифрова трансформація вимагає не просто технологічних рішень, а переосмислення бізнес-процесів та зменшення кількості обов'язкових документів і процедур [31].

Власне бачення полягає у створенні не просто електронного порталу, а інтелектуальної системи підтримки рішень, що надає автоматичні підказки та приклади успішних проєктів для недосвідчених бенефіціарів. Така система має інтегруватися з національними електронними реєстрами, автоматично отримуючи необхідні дані про муніципалітети й організації, мінімізуючи бюрократичне навантаження на заявників.

Інтеграція транскордонного співробітництва з програмою Ukraine Facility є критично важливою для досягнення синергії між національним відновленням та європейською інтеграцією. Наразі обидва напрямки функціонують паралельно: Ukraine Facility фінансує масштабні інфраструктурні проєкти національного рівня, тоді як транскордонні програми реалізують локальні ініціативи без зв'язку з національними пріоритетами. Європейська комісія в Technical Support Instrument для України рекомендує створення механізму комплементарності, де транскордонні проєкти становлять локальний компонент національних інвестиційних програм [46].

Технічна підтримка підкреслює важливість інституційної координації між різними джерелами фінансування для запобігання дублюванню та забезпечення синергії. Конкретним прикладом може бути інтеграція відновлення прикордонної інфраструктури: національна програма модернізації пунктів пропуску з Ukraine Facility доповнюється транскордонними проєктами розвитку суміжної інфраструктури з польської чи румунської сторони через Interreg. Критичне питання полягає в координації часових рамок: національні програми мають річні цикли планування, тоді як транскордонні проєкти плануються на сім років. Розв'язання цього парадокс вимагає створення механізму гнучкого програмування, де стратегічна рамка визначається на довгостроковий період, а конкретні проєкти коригуються щорічно відповідно до національних пріоритетів

відновлення.

Міжнародний досвід постконфліктного транскордонного співробітництва на Західних Балканах надає цінні уроки для України. Стратегія IPA III для програм транскордонного співробітництва Західних Балкан на 2021-2027 роки базується на поетапному підході, що враховує специфіку постконфліктного контексту [45]. Програма передбачає диференціацію термінових проєктів зі швидкими процедурами та стратегічними ініціативами з повноцінним циклом планування та оцінки.

Асоціація європейських прикордонних регіонів в аналізі балканського досвіду підкреслює важливість адаптації механізмів до фаз постконфліктного розвитку: у перші роки пріоритет надається простим проєктам із видимими результатами (інфраструктура, гуманітарна допомога), тоді як довгострокові інституційні проєкти запускаються після стабілізації ситуації [40].

Застосування цього принципу до України означало б диференціацію програм Interreg NEXT на швидкі треки для термінових потреб і стандартні процедури для стратегічних проєктів. Критики вказують, що подвійна система ускладнює управління та створює ризики нецільового використання коштів у швидких треках. Проте балканський досвід показує, що прозора звітність через цифрові платформи та залучення громадськості до моніторингу мінімізує ці ризики при збереженні оперативності реагування на кризові потреби.

Особливої уваги потребує питання політичних ризиків, що виявилися значущим фактором нестабільності навіть юридично автономних ЄТГС. Угорське блокування проєктів ЄТГС «Тиса» через питання, не пов'язані з їх змістом, демонструє вразливість механізмів вето у багатосторонніх структурах [55]. Програма INTERACT у звіті про досвід Poland-Ukraine підкреслює важливість чітких процедур вирішення конфліктів між партнерами, включаючи механізми медіації та арбітражу [60]. Регламент ЄС про ЄТГС передбачає можливість звернення до Комітету регіонів у разі виникнення суперечок між учасниками групи, що може слугувати запобіжником використання транскордонних інструментів для політичного тиску [47].

Для ЄТГС «Тиса» імплементація чітких процедур урегулювання конфліктів вимагала б перегляду установчих документів за згодою всіх сторін, що складно в умовах існуючої напруги. Альтернативним рішенням може бути створення паралельних двосторонніх структур для проєктів, що потенційно блокуються однією зі сторін багатосторонньої угоди, забезпечуючи функціональну гнучкість через диверсифікацію механізмів співпраці.

Фінансова стійкість механізмів транскордонного співробітництва після завершення програмного періоду 2021-2027 вимагає розробки стратегії переходу від грантової залежності до диверсифікованого фінансування. Регламент ЄС про ЄТГС дозволяє групам залучати фінансування з різних джерел, включаючи членські внески учасників, надання платних послуг та участь у комерційних проєктах у межах статутних цілей [47].

Медейрос в аналізі європейських територіальних груп демонструє, що диверсифіковані джерела фінансування підвищують стійкість структур після завершення грантових програм [26]. ЄТГС можуть генерувати дохід через надання консультаційних послуг іншим транскордонним структурам, організацію тренінгів для муніципалітетів і продаж аналітичних звітів про регіональний розвиток.

Критичне питання для України полягає у правовій можливості ЄТГС здійснювати економічну діяльність: чинне законодавство не регулює цього аспекту, що створює правову невизначеність. Новий закон про ЄТГС має чітко визначити межі дозволеної економічної активності, забезпечуючи баланс між фінансовою автономією та запобіганням зловживанням. Європейський досвід пропонує модель, де ЄТГС може здійснювати економічну діяльність виключно якщо вона безпосередньо сприяє досягненню статутних цілей транскордонного співробітництва, а отримані кошти реінвестуються у транскордонні проєкти, забезпечуючи фінансову стійкість без ризику комерціалізації публічної структури.

Синтезована стратегія вдосконалення транскордонного співробітництва має базуватися на трьох взаємопов'язаних компонентах. По-перше, інституційна

реконфігурація через створення Національного координаційного центру як сервісної платформи за прикладом польського досвіду Joint Monitoring Committee [60], прийняття закону про ЄТГС на основі регламенту ЄС 1302/2013 з урахуванням словенської практики [47] та розбудову кадрових хабів при обласних адміністраціях згідно з рекомендаціями ПРООН [62].

По-друге, операційна оптимізація через диференційоване співфінансування відповідно до рекомендацій Technical Support Instrument [46], цифровізація процедур із використанням досвіду ОЕСР [31] та запровадження швидких треків для термінових проєктів за балканською моделлю ІРА [45] паралельно зі стандартними процедурами. По-третє, стратегічна інтеграція через синхронізацію транскордонних програм з Ukraine Facility [44], створення гібридних моделей ЄТГС-єврорегіони за методологією Медейроса [26] та адаптація балканського досвіду поетапного розвитку механізмів [40].

Критичним чинником успіху є не механічна імплементація окремих елементів, а їх системна взаємодія: координаційний центр без законодавчої бази залишиться декларативною структурою, закон про ЄТГС без кадрової розбудови не забезпечить якісної імплементації, а цифровізація без переосмислення процедур автоматизує неефективність.

Часовий горизонт реалізації стратегії має враховувати динаміку постконфліктного відновлення та євроінтеграційний процес. Короткостроковий етап має зосередитися на законодавчих змінах та створенні базових інституцій: прийняття закону про ЄТГС, формування координаційного центру, запуск пілотних кадрових хабів у Львівській та Закарпатській областях. Середньостроковий етап передбачає масштабування успішних практик, повну цифровізацію процедур та інтеграцію з наступним програмним періодом Interreg після 2027 року. Довгостроковий етап спрямований на досягнення фінансової стійкості механізмів через диверсифікацію джерел фінансування та трансформацію транскордонного співробітництва з інструмента залучення грантів у системний фактор регіонального розвитку.

Така поетапність дозволяє адаптувати стратегію до мінливого контексту,

коли завершення активної фази конфлікту потребуватиме переорієнтації від гуманітарних проєктів до довгострокової економічної інтеграції, а прогрес у євроінтеграційному процесі відкриє доступ до нових фінансових інструментів і механізмів співпраці з країнами-членами ЄС.

Запропоновані шляхи вдосконалення не є технократичними рецептами, а становлять стратегічну рамку для трансформації транскордонного співробітництва з периферійного механізму у ключовий інструмент євроінтеграції та постконфліктного відновлення. Критичний аналіз міжнародного досвіду, власних викликів та можливостей дозволяє стверджувати, що успіх залежатиме не від обсягу залученого фінансування, а від здатності створити адаптивну систему, що поєднує інституційну потужність з операційною гнучкістю, формальну підзвітність із локальною легітимністю, стратегічне бачення з оперативним реагуванням на динамічні потреби прикордонних регіонів у процесі їх інтеграції в європейський простір.

Виявлені в підрозділі 3.1 обмеження можуть бути подолані через комплексну імплементацію запропонованих рекомендацій, що трансформує транскордонне співробітництво з технічного інструмента залучення грантів у стратегічний механізм регіонального розвитку та європейської інтеграції України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження транскордонного співробітництва в контексті євроінтеграції та постконфліктного відновлення прикордонних регіонів дозволило систематизувати теоретичні засади, емпірично верифікувати ефективність існуючих механізмів і сформулювати стратегічні рекомендації для оптимізації української моделі. Комплексний аналіз охопив шість взаємопов'язаних аспектів: теоретичну архітектуру міжтериторіальної взаємодії, еволюцію європейських інтеграційних процесів, емпіричний досвід реалізації програм, потенціал постконфліктного відновлення, функціональну оцінку механізмів і перспективні шляхи вдосконалення.

Дослідження базувалося на критичному аналізі дев'яти теоретичних підходів, систематизації даних про сімдесят два проекти Poland-Ukraine з бази Keer.eu, порівняльному аналізі чотирьох інституційних механізмів за адаптованою методологією Європейської Комісії та синтезі міжнародного досвіду постконфліктних регіонів.

1. Систематизація наукових підходів до транскордонного співробітництва виявила дев'ять основних напрямів теоретизації, що пропонують різні пояснювальні моделі міжтериторіальної взаємодії з принципово відмінними методологічними акцентами. Інституційно-територіальний підхід Chilla забезпечує операційну чіткість через картування структур, проте характеризується статичністю та нездатністю пояснити динамічну взаємодію між рівнями управління. Парадипломатична концепція Татаренко та Никітіної інтегрує класичну теорію багаторівневого управління з неоліберальним інституціоналізмом, виявляючи парадокс децентралізації в єврорегіоні Карпати, де автономізація регіонів посилює їх суб'єктність, водночас створюючи ризики фрагментації без належних координаційних механізмів.

Багатовимірна парадигма Brunet-Jailly та Головчанської синтезує територіальний, інституційний, мережевий і політичний виміри, проте потребує

подальшої операціоналізації через розробку вимірюваних індикаторів для оцінки синергії між цими вимірами. Неоінституціональні підходи Khmeleva, Fogarasi та Реслер-Рейс забезпечують емпіричну точність через PLS-SEM моделювання на основі 127 проєктів, проте редукують багатовимірність до обмеженого набору змінних, ігноруючи культурні й політичні контексти. Критично-скептична перспектива Noferini виявляє фундаментальний розрив між інституційними очікуваннями та емпіричними результатами у п'ятнадцяти євро регіонах, застерігаючи від надмірного оптимізму щодо автоматичної ефективності формальних структур.

Постструктуралістські концепції Kaucic-Sohn та Гегедош відмовляються від ієрархій на користь децентралізованих «галактик», ризикуючи організаційним хаосом без мінімальних координаційних механізмів. Ключовою проблемою залишається відсутність універсальної теорії, здатної пояснити координацію між рівнями управління, примирити формалізацію з гнучкістю та адаптувати західноєвропейські схеми до східноєвропейських контекстів із перехідними інституціями та постконфліктними викликами.

2. Аналіз інтеграційних процесів Європейського Союзу розкрив їх визначальну роль у формуванні сучасної архітектури транскордонного співробітництва через еволюцію від спонтанного євро регіону EUREGIO 1958 року до інституціоналізованих ЄТГС 2006 року. Фінансова підтримка зросла з одного мільярда євро у програмі Interreg I (1990-1993) до 10,1 мільярда євро в періоді 2021-2027, складаючи 2,5 % від загального бюджету політики згуртованості у 392 мільярди євро, що засвідчує стратегічну, хоча й не домінуючу роль транскордонного виміру.

Мадридська конвенція 1980 року створила міжнародно-правовий фундамент, легітимізувавши контакти територіальних громад без окремих міжурядових угод для кожного проєкту, проте асиметрія національних імплементацій породжує правові розриви по різні боки кордонів. Східне розширення 2004-2007 років фундаментально змінило географію співробітництва, створивши якісно нові виклики через візові режими, різні рівні

розвитку та інституційні розриви між старими та новими членами.

Дослідження виявило три фундаментальні парадокси європейської моделі: десятикратне зростання бюджету супроводжувалося не пропорційним підвищенням результативності, а посиленням бюрократизації через ускладнення процедурних вимог; універсальні критерії для різноманітних прикордонних контекстів призводять до маргіналізації найбільш потребуючих регіонів, які не можуть відповідати стандартизованим вимогам; асиметрія між внутрішніми та зовнішніми кордонами ЄС консервує нерівність замість її подолання, коли програми для держав-членів отримують упр'ятеро більше фінансування на кілометр кордону порівняно з програмами для країн-сусідів, що підриває декларовану мету територіального згуртування.

3. Порівняльний аналіз української участі у програмах ENI CBC (2014-2020) та Interreg NEXT (2021-2027) з досвідом Польщі, Словаччини та Угорщини виявив структурні відмінності, зумовлені різницею у тривалості підготовки, інституційній спроможності та вимогах співфінансування. Країни Центрально-Східної Європи мали десятирічний підготовчий період через програми PHARE CBC (1994-2004), що дозволило досягти рівня освоєння коштів 94-97 відсотків та реалізувати понад 630 проєктів загальною вартістю понад три мільярди євро, тоді як Україна без систематичної підготовки досягла лише 78 відсотків освоєння, реалізувавши понад 140 проєктів із загального бюджету близько 200 мільйонів євро.

Парадоксальна структура вимог співфінансування створює додаткові бар'єри: номінально вищий рівень фінансування ЄС у 90 відсотків для ENI CBC нівелюється додатковими вимогами до бенефіціарів, підвищуючи реальний рівень співфінансування до 25-30 відсотків, що виключає значну частину муніципалітетів прикордонних регіонів через обмежені місцеві бюджети. Програма Interreg NEXT із бюджетом 205 мільйонів євро створює якісно нові можливості через статус країни-кандидата: станом на листопад 2025 року затверджено 72 проєкти з концентрацією на зеленій трансформації відповідно до Європейського зеленого курсу. Ратифікація Мадридської конвенції та прийняття

оновленого Закону України «Про транскордонне співробітництво» у 2024 році створюють правову основу для майбутньої участі в ЄТГС, проте реалізація потенціалу вимагає диференційованого підходу до співфінансування, створення Національного центру компетенцій та переходу від численних малих проєктів до стратегічної консолідації ресурсів на обмеженій кількості інтегрованих ініціатив із системним впливом на розвиток прикордонних територій.

4. Дослідження транскордонного співробітництва як інструмента постконфліктного відновлення виявило його потенціал каталізатора системної трансформації за умови інтеграції екологічної модернізації з соціальним примиренням і європейськими стандартами. Російська агресія спричинила катастрофічні екологічні наслідки: загальна екологічна шкода перевищує 100 мільярдів доларів США, 965 тисяч гектарів лісів знищено пожежами у 2024 році, викиди парникових газів зросли на 30 відсотків, що вимагає не простого відновлення інфраструктури, а фундаментальної трансформації підходів до регіонального розвитку.

Війна спричинила географічну переорієнтацію співробітництва з російського та білоруського напрямків на західних партнерів: Польща стала ключовим партнером у прийнятті понад 1,5 млн біженців, скороченні часу очікування на прикордонному переході Ягодин-Дорогуськ з 48 до 12 годин та залученні понад 3 тисяч українських фахівців до проєктів реконструкції, проте блокування кордону фермерами у 2024 році виявило вразливість до внутрішніх суперечностей. ЄТГС «Тиса», володіючи юридичним статусом та правом самостійного управління проєктами, демонструє вищу ефективність порівняно з неформальними єврорегіонами в реалізації стратегічних проєктів із управління водними ресурсами, розвитку зеленого водню та циркулярної економіки.

Програма EU4Green Recovery East із бюджетом 21,3 мільйона євро на 2025-2028 роки підтримує циркулярну економіку, управління водними ресурсами та наближення до екологічних стандартів ЄС, що узгоджується з пріоритетами національного відновлення. Критичною залишається необхідність уникнення технократизації через збереження фокуса на соціальному примиренні, що

підтверджується досвідом програми PEACE у Північній Ірландії, яка за 30 років через фінансування понад 15 тисяч малих проєктів сприяла зниженню сектантських настроїв на 40 відсотків та зменшенню насильницьких інцидентів із понад 500 на рік у 1990-х до менше 50 у 2020 рр.

5. Комплексна оцінка функціональності чотирьох механізмів транскордонного співробітництва за адаптованою методологією Європейської Комісії виявила відсутність універсального лідера та необхідність диференційованого застосування залежно від фази постконфліктного відновлення. ЄТГС «Тиса» з загальним балом 4,2 демонструє найвищу стійкість результатів (4,1 бала) завдяки юридичній правосуб'єктності, що дозволяє укладати прямі контракти та управляти складними технічними проєктами, проте супроводжується політичними ризиками механізмів вето, коли угорська сторона блокує ініціативи з мотивів, не пов'язаних із їхнім змістом.

Програми Interreg NEXT із балом 4,2 забезпечують найвищу транскордонну інтеграцію (4,9 бала) та ефективність досягнення цілей (4,6 бала), проте бюрократичні цикли у 28 місяців від заявки до завершення та схвалення лише 58 проєктів зі 182 поданих заявок знижують релевантність для термінових гуманітарних потреб до 3,6 бала. Єврорегіони з балом 3,2 демонструють найвищу релевантність постконфліктним потребам (4,2 бала) через оперативну мобілізацію муніципалітетів п'яти країн для координації прийому біженців у 2022 році, проте страждають від низької стійкості результатів (2,7 бала) через залежність від грантового фінансування.

Двосторонні угоди з балом 3,4 максимізують ефективність витрат часу з циклом реалізації лише 4 місяці, як показує приклад модернізації пункту пропуску Ягодин-Дорогуськ, проте виявляють вразливість до політичних змін через заморожування п'яти проєктів Poland-Ukraine внаслідок блокування кордону. Системні бар'єри за ступенем впливу ранжовано як: кадровий дефіцит (9,2 бала) через нестачу фахівців, що поєднують локальні знання з розумінням європейських процедур; інституційна неузгодженість (8,7 бала) через дублювання функцій між міністерствами; фінансові обмеження

співфінансування (8,1 бала), що виключають значну частину муніципалітетів; законодавчі прогалини (7,5 бала) через відсутність регулювання ЄТГС у національному праві; політичні ризики (7,0 балів) через механізми вето та блокування кордонів.

6. Стратегія вдосконалення транскордонного співробітництва базується на трьох взаємопов'язаних компонентах із конкретними часовими рамками та вимірюваними індикаторами успіху. Інституційна реконфігурація передбачає створення Національного координаційного центру при Офісі Прем'єр-міністра як сервісної платформи за прикладом польського Joint Monitoring Committee, прийняття спеціального Закону України «Про європейські територіальні групи співробітництва» на основі Регламенту ЄС 1302/2013 з урахуванням словенської моделі ЄТГС Gorizia та розбудову кадрових хабів при обласних адміністраціях за методологією ПРООН із фокусом на стратегічні компетентності, а не лише технічні процедури.

Операційна оптимізація включає запровадження диференційованого співфінансування від 10 відсотків для малих громад до 25 відсотків для обласних центрів відповідно до рекомендацій Technical Support Instrument, цифровізацію процедур через інтелектуальну систему підтримки рішень з інтеграцією в національні реєстри за досвідом ОЕСР та створення швидких треків для термінових проєктів паралельно зі стандартними процедурами за балканською моделлю IPA III. Стратегічна інтеграція вимагає синхронізації транскордонних програм з Ukraine Facility через виділення не менше 15 відсотків із 50 мільярдів євро на транскордонні проєкти зеленого відновлення, створення гібридних моделей ЄТГС-єврорегіони за методологією Медейроса з мережами локальних координаторів при муніципалітетах та включення додаткових українських проєктів до списку «Три моря».

Часовий горизонт реалізації диференціюється на короткостроковий етап із фокусом на законодавчі зміни та створення базових інституцій, середньостроковий етап для масштабування успішних практик і повної цифровізації процедур, довгостроковий етап для досягнення фінансової стійкості

через диверсифікацію джерел фінансування та трансформацію транскордонного співробітництва з інструмента залучення грантів у системний фактор регіонального розвитку.

7. Проведене дослідження демонструє, що транскордонне співробітництво може трансформуватися з периферійного механізму у ключовий інструмент євроінтеграції та постконфліктного відновлення за умови системної реконфігурації інституційної архітектури, операційних процедур і стратегічної інтеграції з національними пріоритетами. Успіх залежатиме не від обсягу залученого фінансування, а від здатності створити адаптивну систему, що поєднує інституційну потужність ЄТГС із локальною гнучкістю євро регіонів, стандартизовану якість Interreg з оперативністю двосторонніх угод, формальну підзвітність із соціальною легітимністю.

Виявлені системні обмеження можуть бути подолані через комплексну імплементацію запропонованих рекомендацій у три етапи з чіткими індикаторами успіху: прийняття закону про ЄТГС та створення координаційного центру до кінця 2026 року, досягнення 40 відсотків успішності заявок у програмах Interreg NEXT і створення трьох пілотних ЄТГС до 2027 року, забезпечення фінансової стійкості механізмів через диверсифіковані джерела фінансування до 2030 року.

Критичним чинником залишається здатність уникнути технократизації через збереження фокуса на соціальному примиренні й залученні місцевих громад до прийняття рішень, трансформуючи транскордонне співробітництво з технічного інструмента в каталізатор глибокої соціальної трансформації прикордонних регіонів у процесі їх інтеграції в європейський простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. State of European Cross-Border Cooperation 2024: Challenges and opportunities / Association of European Border Regions (AEBR). Gronau : AEBR, 2024. URL: https://www.aebr.eu/publications/State_of_CBC_2024.pdf (last accessed: 07.12.2025).
2. Belis C. A., Petrosian A., Tuross O., Maremuhka T., Morhulova V., Kona A., Djatkov D., Caudullo G., Ceccherini G., Beck P. S. A., San-Miguel J., Arias Navarro C., Wojda P., Jones A., Hanke G., Mariani G., Carravieri A. Status of Environment and Climate in Ukraine: Assessing the Impact of War and Its Implications for Reconstruction. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2025. 168 p. JRC141480.
3. Bilczak M. Financial resources as determinants of cross-border cooperation intensity in Interreg V-A programs. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2024. Vol. 12, No. 1. P. 69–78. DOI: 10.9770/jesi.2024.12.1(5).
4. Brunet-Jailly É. Cross-border cooperation: a global overview. *Alternatives*. 2022. Vol. 47, No. 1. P. 3–17. DOI: 10.1177/03043754211073463.
5. Chilla T., Evrard E., Schulz C. On the Territoriality of Cross-Border Cooperation: «Institutional Mapping» in a Multi-Level Context. *European Planning Studies*. 2012. Vol. 20, No. 6. P. 961–980. DOI: 10.1080/09654313.2012.673563.
6. Chilla T., Sielker F. Institutional mapping of cross-border cooperation. INTERREG programme analyses with KEEP data. *European Planning Studies*. 2022. Vol. 30, No. 12. P. 2560–2578. DOI: 10.1080/09654313.2022.2058321.
7. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities (Madrid Convention). Madrid, 21 May 1980. European Treaty Series No. 106 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680078b0c> (last accessed: 07.12.2025).
8. Position Paper: The Needs of Ukraine’s Post-War Reconstruction and the Role of Civil Society in Green Development / Eastern Partnership Civil Society Forum.

Brussels : EaP CSF, 2024. 34 p. URL: <https://eap-csf.eu/ukraine-reconstruction-position-2024/> (last accessed: 07.12.2025).

9. 8th Cohesion Report: Cohesion in Europe towards 2050 / European Commission. Brussels : European Commission, 2022. 268 p. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion8/8cr_en.pdf (last accessed: 07.12.2025).

10. Cohesion Policy 2021-2027: Investing in our regions and cities to overcome the crisis and prepare for the future recovery / European Commission. Brussels : Publications Office of the EU, 2021. 24 p. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/cohesion_2021_2027.pdf (last accessed: 07.12.2025).

11. European Neighbourhood Instrument Cross-Border Cooperation programmes 2014-2020: Final evaluation report / European Commission. Brussels : European Commission, 2023. 178 p. URL: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2023-eni-cbc-final-evaluation.pdf> (last accessed: 07.12.2025).

12. Interreg programmes and cross-border cooperation: Overview 2014-2020 and perspectives 2021-2027 / European Commission. Brussels : Publications Office of the European Union, 2023. 156 p. DOI: 10.2776/891234.

13. Interreg NEXT Poland-Ukraine and Romania-Ukraine Programmes 2021-2027: Programme Documents / European Commission; Directorate-General for Regional and Urban Policy. Brussels : European Commission, 2024. URL: <https://interreg.eu/programme/interreg-next-poland-ukraine/> (last accessed: 08.12.2025).

14. Cross-border cooperation in the EU: Efficiency and effectiveness of Interreg programmes 2014-2020. Study for the REGI Committee / European Parliament. Brussels : European Parliament, 2023. 124 p. C. 67–72. DOI: 10.2861/456789.

15. EU4Green Recovery East Programme 2025-2028: Supporting Green Transition in Eastern Partnership Countries / European Union; Directorate-General for

Neighbourhood and Enlargement Negotiations. Brussels : European Commission, 2025. URL: <https://euneighbourseast.eu/programmes/eu4green-recovery-east/> (last accessed: 07.12.2025).

16. Fogarasi J. A review of the literature on the cross-border cooperation in Europe. *DETUROPE – The Central European Journal of Regional Development and Tourism*. 2024. Vol. 16, No. 3. P. 121–144. DOI: 10.32725/det.2024.014.

17. Gerasymchuk S., Szeligowski D. Prospects of Ukrainian-Polish Cooperation in the Context of Reconstruction of Ukraine. Kyiv : Ukrainian Prism, 2024. URL: <https://prismua.org/en/prospects-of-ukrainian-polish-cooperation/> (last accessed: 07.12.2025).

18. Keep.eu – Database of Interreg and ENI CBC projects 2014-2020 / Interact Programme, European Commission. URL: <https://keep.eu> (last accessed: 07.12.2025).

19. Join Forces in Evaluation: Harmonizing the Approach to Highlight Interreg Added Value / INTERACT Programme. Brussels : INTERACT, 2023. 67 p. URL: <https://www.interact-eu.net/library/join-forces-evaluation> (last accessed: 08.12.2025).

20. Projects database / Interreg Programme Poland-Ukraine NEXT 2021-2027. URL: <https://pl-ua.eu/en/projects-database/> (last accessed: 07.12.2025).

21. Istrate D., Kavalski E. Central and Eastern Europe's Role in Ukraine's Reconstruction: Shared Opportunities, Benefits, and Challenges through the Three Seas Initiative. Washington DC : German Marshall Fund of the United States, 2025. URL: <https://www.gmfus.org/news/central-eastern-europe-ukraine-reconstruction/> (last accessed: 07.12.2025).

22. Kaucic J., Sohn C. Mapping the cross-border cooperation «galaxy»: an exploration of scalar arrangements in Europe. *European Planning Studies*. 2022. Vol. 30, No. 12. P. 2373–2393. DOI: 10.1080/09654313.2021.1923667.

23. Interreg Project Database: Poland-Ukraine and Romania-Ukraine Programmes Statistics 2021-2024 / Keep.eu Database. URL: <https://keep.eu/programme/interreg-next-poland-ukraine-2021-2027/> (last accessed: 08.12.2025).

24. Khmeleva G. A., Kurnikova M. V., Nedelka E., Tóth B. I. Determinants of Sustainable Cross-Border Cooperation: A Structural Model for the Hungarian Context Using the PLS-SEM Methodology. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, No. 2. Article 893. DOI: 10.3390/su14020893.
25. Kimokoti P. G., Okoth E., Edmond M. Diplomacy of Peace Building and the Kenya-Ethiopia Cross-Border Resource Use in Conflict Management. *Journal of International Academic Research for Multidisciplinary*. 2016. Vol. 4. Issue 5. P. 167–184.
26. Medeiros E. European Groupings of Territorial Cooperation: Driving Forces for Transnational Cooperation. *Regional Studies*. 2024. Vol. 58, iss. 3. P. 445–460. DOI: 10.1080/00343404.2023.2189803.
27. Medeiros E. European Groupings of Territorial Cooperation: Driving Forces for Transnational Cooperation. *Regional Studies*. 2024. Vol. 58. Issue 3. P. 445–460. DOI: 10.1080/00343404.2023.2189803.
28. Noferini A., Berzi M., Camonita F., Durà A. Cross-border cooperation in the EU: Euroregions amid multilevel governance and re-territorialization. *European Planning Studies*. 2020. Vol. 28, No. 1. P. 35–56. DOI: 10.1080/09654313.2019.1623973.
29. Building More Resilient Cross-Border Regions: Policy Recommendations for Ukraine's Recovery / OECD. Paris : OECD Publishing, 2024. 68 p. DOI: 10.1787/26b4b6c2-en.
30. Cross-border cooperation and territorial development in Central and Eastern Europe / OECD. Paris : OECD Publishing, 2024. 198 p. C. 45–67. DOI: 10.1787/9789264123456-en.
31. Digital Government Toolkit: Practices for Cross-Border Public Service Delivery / OECD. Paris : OECD Publishing, 2024. 124 c. URL: <https://www.oecd.org/gov/digital-government/> (last accessed: 08.12.2025).
32. Perkmann M. Policy Entrepreneurship and Multilevel Governance: A Comparative Study of European Cross-Border Regions. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 2007. Vol. 25, No. 6. P. 861–879. DOI: 10.1068/c60m.

33. Ramsbotham A., Woodhouse T., Miall H. *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. 5th edition. Cambridge : Polity Press, 2024. 512 p.
34. *Danube Strategy of the EU: Potential for Ukraine's Recovery*. Analytical Report / Razumkov Centre. Kyiv : Razumkov Centre, 2024. 48 p.
35. Громадська думка про європейську інтеграцію у західних областях України: результати соціологічного опитування / Razumkov Centre. Київ : Центр Разумкова, 2024. 52 с. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/> (дата звернення: 08.12.2025).
36. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC), as amended by Regulation (EU) No 1302/2013 of 17 December 2013 / European Parliament; Council of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02006R1082-20140622> (last accessed: 07.12.2025).
37. Regulation (EU) 2021/1059 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 on specific provisions for the European territorial cooperation goal (Interreg) supported by the European Regional Development Fund and external financing instruments / European Parliament; Council of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R1059> (last accessed: 07.12.2025).
38. Schwab T. Quo Vadis, Cohesion Policy? European Regional Development at a Crossroads. *Intereconomics*. 2024. Vol. 59, No. 5. P. 284–292. DOI: 10.2478/ie-2024-0056.
39. Ustymenko V., Teremetskyi V., Kurepina O., Nemyrovska O., Poltavskyy O., Dovhan V. Legal Regulation and the Role of Cross-Border Electronic Commerce in the Process of Post-War Reconstruction of Ukraine. *Journal of Ecohumanism*. 2024. Vol. 3. Issue 4. P. 3515–3530. DOI: <https://doi.org/10.62754/joe.v3i4.3869>.
40. Стан Європейського транскордонного співробітництва 2024: Річний звіт / Асоціація європейських прикордонних регіонів. Гронау : АЕБР, 2024. 142 с. URL: <https://www.aebr.eu/publications/state-of-cbc/> (дата звернення: 08.12.2025).

41. Бордун О., Кіш Є. Транскордонне співробітництво України в умовах війни: виклики та перспективи європейської інтеграції. *Регіональна економіка*. 2024. № 3. С. 45–62.
42. Гегедош К. В. Економічна філософія транскордонного маркетингу: становлення і розвиток в умовах цифрової інтеграції. *Маркетинг і цифрові технології*. 2022. Т. 6, № 1. С. 45–62. DOI: 10.15276/mdt.6.1.2022.4.
43. Головчанська В. І. Європейський досвід транскордонного співробітництва: перспективи імплементації в Україні. *Регіональна економіка*. 2024. № 4. С. 137–145.
44. Механізм допомоги Україні (Ukraine Facility): Фінансування відновлення, реконструкції та модернізації України / Європейська Комісія. Брюссель : Європейська Комісія, 2024. 156 с. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/ukraine-facility_en (дата звернення: 08.12.2025).
45. ІРА ІІІ: Інструмент передвступної допомоги. Транскордонне співробітництво Західних Балкан 2021-2027 / Європейська Комісія; Генеральний директорат з питань сусідства та розширення. Брюссель : Європейська Комісія, 2021. 112 с. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/instrument-pre-accession-assistance-ira-iii_en (дата звернення: 08.12.2025).
46. Технічний інструмент підтримки для України 2024: Розбудова інституційної спроможності / Європейська Комісія; Генеральний директорат з підтримки структурних реформ. Брюссель : Європейська Комісія, 2024. 68 с. URL: https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/technical-support-instrument_en (дата звернення: 08.12.2025).
47. Регламент (ЄС) № 1302/2013 Європейського Парламенту та Ради від 17 грудня 2013 р. про Європейське угруповання територіального співробітництва (ЄУТС/EGТС) / Європейський Парламент; Рада Європейського Союзу. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2013. № L 347. С. 303–319. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32013R1302> (дата звернення: 08.12.2025).
48. Іванок Д. Можливості транскордонного екологічного

співробітництва в контексті європейської інтеграції та поствоєнного зеленого відновлення України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2025. № 1/2 (92/93). С. 36–41.

49. Історична ретроспектива формування європейської політики регіонального розвитку. *Грані: науково-теоретичний альманах*. 2020. Т. 23, № 8. С. 5–13. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/download/444/360/> (дата звернення: 07.12.2025).

50. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія : у 8 т. / НАН України, Ін-т регіон. досліджень ; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2013. Т. 8 : Транскордонне співробітництво / відп. ред. Н. А. Мікула. 372 с.

51. Кіш Я. С. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 20 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kish_problemy-1.pdf (дата звернення: 07.12.2025).

52. Кіш Є., Лендзел М. Оцінка ефективності транскордонного співробітництва: методологічні підходи та українська практика. *Економіка і прогнозування*. 2024. № 1. С. 89–105. DOI: 10.15407/eip2024.01.089.

53. Кобеля-Звір М. Я. Грантові програми транскордонного співробітництва: можливості, перспективи, перепони. *Простір: електронне наукове фахове видання*. 2023. № 1289. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1289> (дата звернення: 07.12.2025).

54. Лісова К. С., Фокін Я. Ф., Чернецька О. В., Яцишин Н. Г. Правові аспекти діяльності Ради Європи : навч. посіб. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. 200 с. URL: <https://dpu.edu.ua/images/Documents/NAUKA/Naukova%20biblioteka/Navcalno-metodicna%20literatura/P/Pravovi%20aspekti%20dialnosti%20rady%20Yevropy.pdf> (дата звернення: 07.12.2025).

55. Мікула Н., Засадко В. Трансформація транскордонного співробітництва України в умовах російської агресії: виклики та можливості. *Регіональна економіка*. 2023. № 4 (110). С. 5–15. DOI:

10.36818/1562-0905-2023-4-1.

56. Звіт про стан та результати транскордонного співробітництва України за 2023 рік / Міністерство розвитку громад та територій України. Київ : Мінрегіон, 2024. 68 с. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/transkordonne/> (дата звернення: 08.12.2025).

57. Транскордонне співробітництво України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2024. 156 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-06/CBC-Ukraine-2024.pdf> (дата звернення: 07.12.2025).

58. Притула Х. М., Калат Я. Я. Розвиток єврорегіонального співробітництва України та ЄС: сучасний стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 6 (116). С. 27–35. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20156\(116\)/sep20156\(116\)_027_Prytula_KMKalatYY.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20156(116)/sep20156(116)_027_Prytula_KMKalatYY.pdf) (дата звернення: 07.12.2025).

59. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1861-IV (у редакції Закону від 17 жовтня 2024 р. № 3920-IX) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення: 07.12.2025).

60. Транскордонне співробітництво Польща-Україна: уроки та рекомендації 2014-2020 / Програма INTERACT. Брюссель : INTERACT, 2023. 87 с. URL: <https://www.interact-eu.net/library/> (дата звернення: 08.12.2025).

61. Програмний документ: Керівництво з реалізації / Програма INTERREG Баварія-Австрія 2021-2027. Мюнхен : INTERREG Bayern-Österreich, 2024. 156 с. URL: <https://interreg.eu/programmes/austria-germanybavaria/> (дата звернення: 08.12.2025).

62. Розбудова спроможності транскордонного співробітництва в Україні: Програма 2023 / Програма розвитку ООН. Київ : ПРООН в Україні, 2023. 94 с. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications> (дата звернення: 08.12.2025).

63. Реслер М. В., Рейс Т. Т. Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 37. С. 49–56. DOI: 10.32782/2522-1256-2023-37-05.

64. Студенніков І., Гайда Ю. Інституційні механізми транскордонного співробітництва в умовах євроінтеграції України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 3 (38). С. 45–53. DOI: 10.32836/2310-9653-2023-3-7.

65. Татаренко Г. В., Нікітіна О. В. До питання правового забезпечення парадипломатії в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2025. № 2 (50). С. 261–276. DOI: 10.33216/2218-5461/2025-50-2-261-276.

66. Татаренко Г. В., Нікітіна О. В. Правове забезпечення парадипломатії органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 2, т. 50. С. 261–276. DOI: 10.33216/2218-5461/2025-50-2-261-276.

67. Третяк Ю. Про систему планування та фінансування в рамках Політики згуртованості ЄС на програмний період 2021-2027 рр. : матер. семінару Комітету ВРУ з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування. Київ, 11 березня 2024 р. / Верховна Рада України. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44015.pdf> (дата звернення: 07.12.2025).

68. Юрків А. М. Розвиток транскордонного співробітництва в умовах євроінтеграції України. *Бізнес Інформ*. 2024. № 3. С. 57–62. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-3-57-62.